



TOLERANSENS INTOLERANTA BAKSIDA

18 svenska ungdomars verklighet

av Ann Runfors

FORUM
FÖR
LEVANDE
HISTORIA

SKRIFT # 14:2012
Forum för levande historia

»Toleransens intoleranta baksida«
ingår i Forum för levande historias skriftserie

Författare
Ann Runfors

Redaktör
Marie Grefberg

Ansvarig utgivare
Eskil Franck

Grafisk formgivning
Ritator

Illustrationer
Alexandra Falagara

Tryck
Edita, Västerås 2012

Forum för levande historia
Box 2123, 103 13 STOCKHOLM
Tel 08-723 87 50

info@levandehistoria.se
www.levandehistoria.se

ISSN 1653-5332
ISBN 978-91-86261-27-6

© Forum för levande historia

INNEHÅLL

7	PÅ TOLERANSENS INTOLERANTA BAKSIDA
7	Två sidor av samma mynt
8	Intolerans utifrån dominerande normer
9	Intervjuer med arton unga
10	Unga som markeras som icke-svenska
10	Idén om svenskhet kopplad till vithet
11	Förväntad intolerans
12	De ungas självförståelse
14	Textens disposition
19	MÅNGFASSETTERAD INTOLERANS – LEOS BERÄTTELSE
20	Familjens nya bostadsområde
21	Strategi för att få svenska vänner
23	Anställning på innerstadskrog
24	”Så jag är ju svensk, eller ...?”
25	Föräldrarna flyttar vidare
26	Att försöka erövra positioner med status
27	Att försöka undvika intolerans
29	ATT KLASSAS UPP ELLER NER
30	De ungas livsval och framtidsplaner
30	Arbete eller utbildning
32	Värderande verktyg
33	Önskvärda liv
35	Kulturella föreställningar om samhällsklass
37	Utbildning som klassande kriterium
45	DE SOCIALA FÖRVÄNTNINGARNAS INTOLERANS
46	Klassade och klassande platser
47	När förorten länkas till arbetarklass, invandrarskap och farlig maskulinitet
49	Klassande bakgrunder
51	Klassande utseenden
52	Samverkande klassande kriterier
53	Klibbig nedklassning och de sociala förväntningarnas intolerans

57 LÄRA SIG SIN PLATS?

59 Att sträva – snarare än att bara vara

61 Alternativa uppåtsträvande ambitioner

63 Göra klass och göra motstånd

69 OSÄKERHETER OCH TILLHÖRIGHETENS INTOLERANS

69 Villkor som skapar osäkerhet kring vissa livsval

72 Andra platser och andra osäkerheter

75 Villkor som också uppmuntrar vissa livsval

76 Klass och identitet i ett tolerant men samtidigt intolerant Sverige

78 Bilaga – Presentation av de medverkande

84 KÄLLOR OCH LITTERATUR

84 Otryckta källor

85 Litteratur

PÅ TOLERANSENS INTOLERANTA BAKSIDA

Den här texten behandlar intolerans, men inte i den mening som vanligen läggs i termen, det vill säga som uttalade negativa uppfattningar om människor som betraktas som annorlunda. I stället handlar texten om outtalad och mer subtil intolerans och om hur det är att som ung växa upp med sådan.

När jag i en studie av ungas livsval och identifikationer djupintervjuade arton tjugooftåringar, som alla vuxit upp i samma stigmatiserade stadsdel, berättade flera av dem om erfarenheter av just outtalad, subtil intolerans liksom om sina farhågor för att drabbas av sådan intolerans. Ungdomarna brottades med andras föreställningar om dem och med hur de blev betraktade, bedömda och bemötta till följd av dessa föreställningar. Det är dessa unga och deras berättelser som står i centrum här, tillsammans med frågor om hur de formar sina liv och framtidsplaner i förhållande till de villkor som skapas av det jag här kallar outtalad, subtil intolerans.

Två sidor av samma mynt

Intolerans brukar betraktas som toleransens antites. Medan intolerans står för brist på respekt för mänskliga olikheter, står tolerans för det motsatta – respekt för olikheter. Tolerans sammankopplas gärna också med visioner om ett samhälle präglad av demokratiska värden, medan intolerans däremot ofta ses som ett hot mot samma värden och som ett brott mot en önskad ordning.¹ Samtidigt är det inte fullt så enkelt som att tolerans och intolerans är varandras motpoler. Själva idén om att något bör tolereras berättar snarast att detta något knappast uppfattas som neutralt, utan snarare väcker reaktioner och känslor – och därmed riskerar att mötas med intolerans. Tolerans och intolerans kan i själva verket ses som grundat på samma värdering av ett fenomen som avvikande i negativ bemärkelse och/eller som socialt oönskat. Skillnaden ligger i att den som är tolerant överser med fenomenet ifråga och tar aktivt ställning för att inte ingripa eller uttrycka en åsikt. Den som är intolerant gör tvärtom – ingriper eller uttrycker sin åsikt.² Tolerans och intolerans kan följaktligen beskrivas som två sidor av samma mynt – som två olika sätt att hantera ett fenomen som i grunden betraktas som annorlunda eller icke socialt eftersträvänsvärt.

Intolerans utifrån dominerande normer

När intolerans diskuteras är utgångspunkten ofta individen. Det är till exempel individers egenskaper eller beteenden som antas ge upphov till omgivningens intolerans. Inte sällan rör det sig om egenskaper och beteenden som är kopplade till etnicitet, ras, kön eller sexualitet. Här utgår jag dock från ett annat perspektiv som i stället riktar fokus mot *intolerans som sprungen ur dominerande normer*. Det är dessa normer som gör att ett fenomen väcker reaktioner och som i sin tur aktiverar frågan om huruvida fenomenet ska tolereras eller ej.

Dominerande normer placerar dem som passar in i normerna i position att vara de som kan ta ställning för att vara de toleranta eller intoleranta. De som inte passar in i normerna – som blir uppfattade som avvikande och som till exempel blir etnifierade eller rasialiserade – befinner sig däremot i en position där de är överlämnade till de förras bedömning. De kan antingen bli utsatta för intolerans eller så kan de bli tolererade.

Termen *intolerans* används även den ofta på individnivå för att beteckna handlingar som är utförda av igenkännbara personer. Den används också vanligtvis om individers uttalade uppfattningar och avsiktliga handlingar. Men ser man intolerans som förankrad i allmänt spridda normer kring vad som är socialt önskvärt och normalt respektive avvikande, så synliggörs att intolerans också kan vara utbredd, utövas av det stora flertalet, vara omedveten och oavsiktligt utövad.

De här resonemangen har stor betydelse när det gäller de unga som jag här fokuserar på. De tampas med en intolerans som opererar på toleransens baksida – en intolerans som innebär att man blir betraktad som någon som *borde* tolereras. Att bli betraktad som någon som bör tolereras medför att bli bedömd som en som inte ryms inom normerna. Det medför att man blir utsedd till annorlunda i negativ bemärkelse och till någon som inte hör till. Det innebär att man riskerar att bli måltavla för en intolerans som kan te sig ansiktslös och därmed svår att ta på.

Intervjuer med arton unga

De arton unga som jag har intervjuat är på många sätt en heterogen skara. De är av olika kön – tretton män och fem kvinnor. De har också tagit olika vägar i livet. Vid intervjutillfället var sju studerande och åtta yrkesarbetande. Tre stod för tillfället utanför arbetsmarknaden. De har vidare olika nationell, etnisk och religiös bakgrund. Så många som sexton av dem har föräldrar/någon förälder som är född i ett annat land. Många har föräldrar med ursprung i Mellanöstern, men också i Latinamerika, i Afrika, i Skandinavien och – i ett enda fall – i övriga norra Europa.³

Men de intervjuade har också en hel del gemensamt. De är lika gamla, födda i Sverige och har vuxit upp på samma plats – i en stadsdel i Stockholms ytterkant som jag här kallar Bremsbodavägen. De gick också i samma skolklass under mellanstadiet. Bakgrunden till att jag intervjuade dem är de insikter och frågor som väcktes under mitt avhandlingsarbete då jag utförde en fältstudie och vistades en hel del i deras mellanstadieklass. Avhandlingsstudien behandlade lärares arbete i etniskt blandade skolor och mynnade bland annat ut i frågor om hur det bemötande som eleverna fick i skolan skulle komma att inverka på deras liv och identifikationer framöver.⁴ De frågorna ledde till att jag tio år senare spårade upp och djupintervjuade dem som gått i den femteklass som jag besökte mest under fältstudien. De som var elva år vid tidpunkten för mina skolbesök hade vid intervjutillfället hunnit bli unga kvinnor och män på tjugoett.

När jag återsåg och intervjuade de unga före detta klasskamraterna, frågade jag inte uttryckligen efter deras erfarenheter av intolerans. Tre fjärdedelar av de två till fyra timmar långa intervjusamtalen var biografiskt inriktade. Samtalen kretsade kring hur de ungas liv sett sig sedan vi sågs senast (det vill säga för tio år sedan), hur de levde vid tiden för intervjun när det gällde sysselsättning, boende, familj, fritid och umgänge samt hur de föreställde sig sitt liv framöver vad gäller dessa aspekter. I sista delen av intervjun lämnade jag det biografiska anslaget och gick in på frågor om bemötande. Jag frågade då till exempel hur deras val och planer påverkats av föräldrar, kompisar, skolan eller rent allmänt av samhällets bemötande.

Kring ovanstående teman gavs de unga utrymme att tala fritt. Eftersom jag ville undersöka de ungas *egen* förståelse av sitt liv, försökte jag undvika att för egen del introducera kategorier i samtalen. I stället knöt jag, i slutet av intervjun,

an till de kategoriseringar och förståelser som de unga *själva* förmedlat under samtalens gång. Om de uttryckte (det jag tolkade som) upplevelser av intolerans, så återkopplade jag i slutfasen av intervjun till det.

Unga som markeras som icke-svenska

Jag tar i den här texten ett av studiens huvudresultat som utgångspunkt, nämligen att de unga visade sig brottas med frågor som handlade om att rymmas inom dominerande normer i *olika hög grad*. Det var framför allt de som är barn till migranter och *dessutom* var vana vid att bli sedda som ”mörka”, som i sina berättelser uppehöll sig vid hur de blev betraktade som en följd av andras föreställningar. När jag skriver *sedda som mörka* snarare än *är mörka*, så är det för att tydliggöra att svaret på frågan om vem som betraktas som ljus eller mörk, vit eller icke-vit, är relativt. Den som uppfattas som mörk i en viss omgivning – till exempel i många svenskbaserade sammanhang – kan i andra sammanhang framstå som ljus.

Dessa unga var inte bara vana vid att bli sedda som mörka, utan också vid att uppfattas som invandrare – trots att de alla är födda och uppvuxna i Sverige och trots att flertalet är svenska medborgare. ”Om jag börjar i en ny klass eller så och presenterar mig. Då ser ju inte de andra på mig som svensk! De ser mig direkt som invandrare”, förklarar till exempel Madlen⁵, som har föräldrar som tillhör den ortodoxt kristna syrianska diasporan och som är en av dem som i dag studerar på universitet. Madlen menar att denna kategorisering just beror på att hon i ett svenskt sammanhang tenderar att uppfattas som ”mörk”.

Idén om svenskhet kopplad till vithet

Men dessa unga upplevde inte enbart att de blev betraktade som invandrare. De upplevde också att det var en bestämning av dem som det inte gick att komma bort ifrån, eftersom andra sammankopplade deras utseende med icke-svenskhet. ”Det spelar ingen roll hur högt jag skriker att jag är svensk. Jag blir inte sedd som svensk i alla fall”, menade till exempel Amer.

Dessa unga verkade brottas med den samhälleligt utbredda idén om svenskhet som kopplad till vithet⁶. De tampades med bruket av invandrarbegreppet som en beteckning på någon som har ett utseende som inte passar in i idén om svenskhet,

snarare än som en beteckning på någon som har invandrat. Kort sagt: de brottades med att de, på grund av sin uppfattade mörkhet, inte passerade som svenska utan definierades som invandrare och därmed markerades som icke-svenska.

När den uppfattade icke-vitheten hos dessa unga sammankopplas med icke-svenskhet, så betyder det att deras utseende sammankopplas med olikhet, och i det här fallet med kulturell olikhet. Det innebär att deras yttre antas säga något om deras "inre". Det medför med andra ord att de rasialiseras. Sammanfattningsvis kan man säga att den mer övergripande intolerans som dessa unga brottades med tycks sprungen ur en dominerande vithetsnorm.⁷

Den här kampen kom inte till uttryck i intervjuerna med de två unga vars föräldrar är etniska svenskar, födda i Sverige, och som utseendemässigt passar in i den rådande föreställningen om svenskhet. De två, som jag här kallar Kristoffer och Lisa, är därför relativt osynliga i texten. Detsamma gäller Tapio, vars båda föräldrar är finsktalande migranter från Finland. Trots att han har föräldrar som invandrat, gav inte heller han uttryck för erfarenheter av att bli betraktad som invandrare eller av att behöva förhålla sig till föreställningar som kan sammankopplas med denna tillskrivning. Att Tapio har ett blont och ljushyllt yttre, som passar in i den i dag gängse idén om svenskhet, kan vara ett sätt att förstå detta.

De här resultaten bildar avstamp i texten. Fortsättningsvis fokuserar jag på de unga som uttryckte erfarenheter av att kategoriseras som invandrare och av att därigenom markeras som icke-svenska.

Förväntad intolerans

Upplevelser av intolerans formulerades inte alltid klart i intoleranstermer av de unga själva. Det var inte så att de spände blicken i mig och sa att de var utsatta för intolerans. Snarare tycktes många hysa ett motstånd mot att se strukturer som begränsade dem, och därmed också ett motstånd mot att tolka sina upplevelser i termer av intolerans. Det motståndet kan förklaras med den dubbelhet som ligger i att denna typ av intolerans så att säga opererar på toleransens baksida, där den inte är så lätt att få syn på. De ungas upplevelser av intolerans framkom i stället vanligtvis indirekt – ofta i samband med att de beskrev sina liv, livsval och framtidsplaner.

Samtidigt som erfarenheterna av intolerans ofta uttrycktes indirekt, så förhöll sig dessa unga helt uppenbart till *förväntad* intolerans. Omgivningens föreställningar om dem tycks ha skapat föreställningar hos dem själva om hur de kunde förväntas bli betraktade och bemötta. De brottades inte bara med andras föreställningar om deras förmodade icke-svenskhet, utan också med en mängd andra föreställningar som var kopplade till deras utseende och till definitionen av dem som invandrare. I intervjuerna blir det tydligt hur de i sina yttranden förhandlar med sådana redan befintliga meningssammanhang, föreställningar och normer. Detta är meningssammanhang, föreställningar och normer som jag menar formar en mångfasetterad intolerans.

De ungas självförståelse

I studien framkom att den mångfasetterade intoleransen även inverkar på de ungas sätt att förstå och beskriva sig själva. Det här synliggjordes i deras sätt att tala om sig själva. Bland dem som hade svårigheter att bli betraktade som svenska – och som följaktligen betraktades som invandrare – var det ett fåtal som beskrev sig som svenska eller beskrev aktiva försök att inta en svensk position.

Ovan mötte vi Amer som beskrev hur han i vissa situationer, men utan framgång, försökte inta en sådan position. Flertalet förhöll sig dock som Zelia, som hade turkiskättade föräldrar. Hon talade under intervjun genomgående om ”svenskar” som *några andra*. Mot slutet av intervjun frågade jag henne om det. Hon svarade att hon uppfattar svenskar som några som både ser ut och tänker på ett annat sätt än hon själv gör och tillade: ”Man har ju alltid invandrarbakgrund. Fast jag säger att jag är svensk så ser ju inte folk mig som en svensk.” När jag frågade henne hur det kommer sig att människor inte ser henne som svensk, tittade hon på mig som om jag vore dum och sa med emfas: ”Men det är ju bara så! Jag har ju svart hår och dom är ljushåriga. Det är ju bara så.” Liknande svar och reaktioner fick jag från många av de andra som brottades med ett tillskrivet invandrarskap.

De unga som upplevde att de betraktades som invandrare sammankopplade själva kategorierna svensk respektive invandrare med utseende. De använde också *sälva* detta enhetliggörande och reducerande motsatspar i sina berättelser.⁸ De talade ofta om svenskar som några andra *och* om

sig själva som invandrare. När jag försökte resonera med dem om det, fick jag ofta svar där deras eget sätt att benämna och betrakta sig sammankopplades med hur andra bedömde dem. Johannes sade visserligen, till skillnad från flertalet andra, att han faktiskt *känner sig* svensk ibland. Trots detta och trots att han är född och uppvuxen i Sverige talade han under vårt samtal om sig själv som invandrare. När jag frågade honom hur det kommer sig sa han: "Jag blir betraktad som en invandrare. Det är klart jag blir. Men jag säger inte att det är fel att dom betraktar mig som en invandrare. Det är ju inte så många som säger: 'Ja, men du är född i Sverige. Därför är du svensk'. För dom ser att jag är mörk och att jag inte pratar så bra svenska. Det är klart att dom ser mig som invandrare, liksom. Men det är inget fel i det. För jag *är* ju invandrare ... eller ... jag har föräldrar som är invandrare. Jag själv är född här. Jag ser det inte som fel. Inte alls."

Samtidigt som den tilldelade invandrarpositionen kunde beskrivas som något tvingande, var det paradoxalt nog en position som de unga själva kunde inta. När jag frågade dem om huruvida deras egen uppfattning om sig själva som invandrare kunde variera från en situation till en annan fick jag ofta svaret "Nej!". Men när jag lade till följdfrågan "Hur är det till exempel om du besöker släkt i en förälders hemland?", så hände det att jag fick svar i stil med Morgans. Morgan, vars båda föräldrar var födda i ett afrikanskt land, sa: "Alltså när jag är i [afrikanskt land] då är jag svensk. Då blir jag svensk – när jag är med mina släktingar och så. Eftersom jag inte pratar det språket lika bra som dom och tänker i andra banor, typ."

"Svensk" föreföll med andra ord vara en position som flertalet av de unga menade att de inte hade tillträde till *i Sverige* – och som de i ett svenskt sammanhang oftast inte heller gjorde anspråk på. I många av intervjuerna fanns den pendlingsrörelse som Johannes ger uttryck för ovan. Han pendlar mellan att å ena sidan tala om invandrare som en tillskriven position som han inte kan undkomma och å andra sidan *själv* positionera sig som invandrare. Den sammansmältning av andras tillskrivning och den egenintagna positionen som Johannes ger uttryck för när han säger "jag *är* ju invandrare" var med andra ord något återkommande. Ytterligare ett huvudresultat av studien är följaktligen att den mångfasetterade intoleransen tog sig uttryck i ett tillskrivet invandrarskap och tillika en tillskriven icke-svenskhet och att dessa tillskrivningar inverkade på de ungas sätt att positionera och förstå sig själva. Detta är något jag kommer att visa i de kommande kapitlen.

Textens disposition

I kapitel 2, *Mångfasetterad intolerans – Leos berättelse*, ger jag en introduktion till den subtila och mångfasetterade intolerans som är kopplad till kategoriseringen invandrare. Det gör jag genom att återge och tolka delar av intervjun med Leo. Med detta grepp vill jag uppnå tre ting. Jag vill för det första ge läsaren en känsla för den diskuterade intoleransens många fasetter. För det andra vill jag ge ett mer ingående exempel på hur de unga navigerade i förhållande till denna intolerans och den väv av föreställningar och normer som omgav dem. Slutligen vill jag ge en bild av hur intervjuberättelserna kunde te sig mer konkret och i sin helhet.

Efter detta breda anslag snävar jag i kapitel 3, 4 och 5 in diskussionen och behandlar *en* aspekt av den mångfasetterade intolerans som de unga som positionerades som invandrare tampades med. Det handlar om en aspekt som sällan behandlas i intoleransdiskussioner, nämligen den intolerans som följer av föreställningar och normer gällande samhällsklass. Sådana föreställningar och normer steg in i de ungas berättelser och inte minst i deras utsagor om utbildning och arbete. I Leos berättelse är denna aspekt inte så uppenbar, utan utgör en av många trådar. I kapitel 3, 4 och 5 får läsaren även träffa fler av de unga. Det sker i form av kortare citat och referat ur olika intervjuer. Dessa citat och referat är exempel som jag valt på grund av att de avspeglar återkommande tendenser i intervjumaterialet.

I kapitel 3, *Att klassas upp eller ner*, belyser jag kulturellt formade normer och föreställningar om samhällsklass och diskuterar hur de bidrar till att livsval och framtidsplaner gällande utbildning och arbete värderas och graderas. Jag visar hur sådana föreställningar påverkade både vad de unga sade och gjorde när det gäller just utbildning och arbete. I sina berättelser förhöll de sig tydligt till riskerna att värderas och till att klassas upp eller ner.

I kapitel 4, *De sociala förväntningarnas intolerans*, uppmärksammar jag hur föreställningar om klass sammanlänkas med föreställningar som gäller plats, etnicitet, ras och kön. Jag visar hur dessa sammanlänkningsformer formar en speciell typ av intolerans för de unga som inte passerar som vita och svenska. Denna intolerans innebär att de befaras avvika från klassnormernas önskvärda livsval och vidare att de riskerar att bedömas och betraktas som om de tillhör lägre sociala skikt. Det som jag kallar de sociala förväntningarnas intolerans medför

med andra ord att de som inte passerar som vita och svenska riskerar att deklasseras.

I centrum för kapitel 5, *Lära sig sin plats?*, står frågor om och i så fall hur de samverkande föreställningar som jag behandlat smyger sig in i de ungas överväganden kring utbildning och arbete. Vad har dessa föreställningar till exempel lärt de unga som inte betraktas som vita och svenska om deras plats på samhällskartan? I en diskussion om hur dessa unga ger svar på tal och själva gör klass, får vi ta del av hur de hanterar de sociala förväntningarnas intolerans samt också själva positionerar sig klassmässigt.

I kapitel 6 vidgas slutligen perspektivet. I detta kapitel, med rubriken *Osäkerheter och tillhörighetens intolerans*, diskuterar jag hur de ungas val och planer kring utbildning och arbete hör ihop med andra överväganden inför framtiden. Jag återkopplar till Leos berättelse samt uppmärksammar olika typer av osäkerheter som kom till uttryck bland de unga som markerades som icke-svenska. Kapitlet visar att de osäkerheter som dessa unga uttryckte inte bara kan förstås i relation till de sociala förväntningarnas intolerans, utan också i relation till platsrelaterade erfarenheter och till vad jag kallar tillhörighetens intolerans.

De unga introduceras allteftersom de framträder i texten. I slutet av boken finns en bilaga med en samlad presentation av alla arton som medverkade i studien.

NOTER

- 1 Löwander, Birgitta, *Den mångtydiga intoleransen: en studie av gymnasieungdomars attityder läsåret 2009/2010*, Forum för levande historia, Stockholm, 2010. S. 13ff. http://www.levandehistoria.se/files/Intoleransrapporten_15nov.pdf.
- 2 Cohen, Andrew Jason, What toleration is. *Ethics*, Vol 115, No 1 (2004): s. 68–95.
- 3 Jag anger inte de nationer där de medverkandes föräldrar är födda då detta i några fall skulle kunna riskera deras anonymitet.
- 4 Runfors, Ann, *Mångfald, motsägelser och marginaliseringar: en studie av hur invandrarskap formas i skolan*, Prisma, Diss. Stockholm: Univ., 2003. Stockholm, 2003.
- 5 Precis som när det gäller namnen på övriga medverkande så är namnet Madlen en pseudonym. Att jag använder pseudonymer har att göra med etiska överväganden och de ungas rätt till anonymitet. De pseudonymer jag valt speglar namnskicket för jämnåriga med samma modersmål. Så har till exempel unga med band till den ortodoxt kristna syrianska diasporan

ofta bibliska/kristna namn.

- 6 Se t.ex. Mattsson, Katarina, Diskrimineringens andra ansikte – svenskhet och det vita västerländska. I *Bortom vi och dom: teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Paulina de los Reyes, Masoud Kamali, (red.), SOU 2005: 41, s. 139–158. Fritzes offentliga publikationer, Stockholm, 2005. <http://www.regeringen.se/content/1/c6/04/56/42/11dab91b.pdf>.
- 7 För en diskussion om rasifiering som effekt av vithetsnormer se t.ex. Molina, Irene, Rasifiering. I *Bortom vi och dom: teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Paulina de los Reyes, Masoud Kamali, (red.), SOU 2005: 41, s. 95–112. Fritzes offentliga publikationer, Stockholm, 2005. <http://www.regeringen.se/content/1/c6/04/56/42/11dab91b.pdf>.
- 8 För liknande iakttagelser se t.ex. Engblom, Charlotte, *Samtal, identiteter och positionering: ungdomars interaktion i en mångkulturell miljö*, Almqvist & Wiksell International, Diss. Stockholms universitet 2004. Stockholm, 2004. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-122>.

MÅNGFASETTERAD INTOLERANS – LEOS BERÄTTELSE

Liksom övriga medverkande är Leo tjugoett år och har vuxit upp i Bremboda. Han är född i Sverige medan hans båda föräldrar är födda i det spansktalande Latinamerika. Under intervjun talar Leo om sig själv som invandrare. Samtidigt gör han, till skillnad från flertalet intervjuade, också anspråk på en position som svensk.

Leo använder inte bara etiketten invandrare om sig själv, utan även för att beteckna andra människor, de människor han inte etiketterar som svenska. Emellanåt talar han också om utlänningar. När jag mot slutet av intervjun frågar honom om det, så säger han att ”Invandrare och utlänningar är samma sak. Det är folk som inte kommer från Sverige ... ehh ... jag menar ... som har en annan hudfärg.” När Leo definierar invandrare som några som har en annan hudfärg, är det underförstått att det handlar om en annan hudfärg än vit. Liksom de andra unga har Leo övertagit idén om svenskhet som kopplad till vithet. Därmed har han också övertagit en idé som utdefinierar honom själv ur svenskheten. Som vi ska se leder det här till inkonsekvenser.

Efter grundskolan har Leo, via gymnasiets yrkesinriktade program, utbildat sig till kock och arbetar nu på en känd krog i Stockholms innerstad. När det gäller boende har han tillsammans med sina föräldrar och syskon sökt sig till en av Stockholms närförorter. Han tillhör därmed det fåtal bland de intervjuade som flyttat från Bremboda. Som vi ska se formar bytet av bostadsområde ett nav i Leos berättelse och framstår som starkt kopplat till hans anspråk på att bli betraktad som svensk.

Leo menar att familjen bytt bostadsområde för hans och syskonens skull, och berättar att det var han själv som drev på och såg till att de lämnade Bremboda. Han nämner en mängd skäl till flytten. Ett är att han och syskonen skulle få vad som anses vara en bättre och ”lugnare” boendemiljö. Ett annat skäl var att han skulle få bo i ett mindre ”invandrartätt” område där det pratades mindre ”slang” – det vill säga den sociolekt som i offentliga samtal ofta benämns Rinkebysvenska – och därmed lära sig ”bättre svenska”. Ytterligare ett skäl till flytten är att han skulle få svenska vänner. Inte minst var bakgrunden till

flytten att Leo via adressbytet skulle komma till ett upptagningsområde där det fanns en kockskola med bättre renommé.

Det visar sig dessutom att han i Bremboda under senare år hade hamnat i "fel umgänge" som han säger – med ett gäng kompisar som "gillade att bråka och vara ute sent på natten". Leo ville komma ifrån detta umgänge: "Jag visste att jag skulle hamna dåligt i mitt liv om jag bodde kvar. Man var tvungen att vara någon man inte ville vara och jag ville inte såra mina föräldrar. De skulle inte behöva gå igenom såna där grejer."

Familjens nya bostadsområde

När jag ber Leo beskriva familjens nya bostadsområde säger han att det där bor "en blandning av invandrare och svenskar". Han karakteriserar det också som "ett lugnare område" än Bremboda. "Det händer aldrig något här – inget som jag ser i alla fall. Här hör man inte ens barnröster. På lördagarna är det kanske bara typ tre barn som är ute och leker. Mina föräldrar tycker det är lite för lugnt och saknar det där. På vår fina gård i Bremboda lekte barnen ute till sent på kvällen eftersom det var en trygg plats. Och det är skönt att höra ljudet från barn som leker. Men här sover alla redan vid åtta-, niotiden verkar det som. Det är dött här.

Men här är det också mindre kriminalitet. Och så blir man inte stämplad av folk som man inte känner när man säger att man bor här. När jag sade att jag bodde i Bremboda så tänkte folk "en invandrare som är kriminell och gillar att bråka". [...] Jag hamnade i konflikt med en av mina arbetskamrater om det där. Han bor i innerstan. Jag frågade om han inte ville följa med mig när jag skulle åka med bilen till ett område bredvid Bremboda och hämta några saker hos min tjej. 'Är du dum eller, sade han. Tänk om något händer mig'", säger Leo och ser mycket uppgiven ut. "Dom förstår inte att det är lugnt där. Det finns visserligen kriminalitet, men det är ju ingen som rånar dig eller så. Det är en kriminalitet som inte syns och som inte påverkar det vanliga livet så mycket", förklarar han.

Leo säger att han förut, "när han bara umgicks med utläningar", trodde att alla svenskar var avogt inställda till invandrare. Han menar att det finns en övertygelse bland de unga i Bremboda att "svenskar inte gillar invandrare" och en inställning att man bör svara med samma mynt. Leo blickar till exempel tillbaka på hur kompisarna i Bremboda vid ett tillfälle bemötte det han kallar "invandrarskämt, judeskämt och

negerskämt”. ”Jag kommer ihåg från grundskolan i Bremboda en gång när de svenska killarna i klassen drog en negerhistoria. En av killarna i klassen kände sig nedvärderad. Så då klådde han upp den som dragit historien. Det slutade med att hela skolan gick emot de svenska killarna. Jag har aldrig sett något liknande.”

Leo beskriver den här händelsen, där de som blir utsatta för nedvärderande skämt slår tillbaka, som unik och beundransvärd. Samtidigt berättar han motsägelsefullt nog om den som ett exempel på en allmän hållning bland unga män i Bremboda, och som en hållning som han säger sig vilja lämna. Genom att flytta till ett annat bostadsområde och till en skola där det ”nästan bara går svenskar”, menar Leo att han fått lära sig att ”hantera sådant här på annat sätt än genom att vara kaxig och slå tillbaka med våld”. [...] ”Om jag skulle bo kvar i Bremboda så skulle jag tänka att ’svenskarna kommer aldrig att ge dig jobb’. Det var så man tänkte, det var så man pratade hela tiden när jag var liten, när jag slutade nian. Men när jag kom hit var det annorlunda. Då var det bara: förbättra din svenska, skriv finare ...”

Samtidigt blir det tydligt att flytten från Bremboda varit ett dilemma eftersom Leo har ambitionen att behålla kontakten med de av ”barndomskompisarna” som han kallar de ”lugna” kompisarna – dem han hängt ihop med under hela skoltiden och som jag förstår är oerhört viktiga för honom. ”Ja, det var inte så lätt att flytta ifrån Bremboda just på grund av de här kompisarna. För det var dom som var närmast mig – efter familjen förstås.” Leo säger också att han ganska omgående ångrade att han flyttat från Bremboda just på grund av att han gick miste om den vardagliga relationen med dessa vänner. I hans berättelse framstår flytten från Bremboda nästan som en migration till ett främmande land dit barndomskompisarna inte vill komma på besök. ”Om jag ringer Amer och säger ’ska vi gå ut på Berzelii bar’ till exempel – då skulle han inte gå med dit”, säger Leo: ”Om jag ringer är han alltid på någon pub i eller i närheten av Bremboda. Han umgås ju bara i förorten. Han känner sig kanske säkrare där – på grund av att han har sina kompisar där. Och för att ingenting kanske händer honom där.”

Strategi för att få svenska vänner

Inte heller fick Leo några nya vänner i det nya området. ”Men jag bestämde mig för att strunta i om jag hade kompisar eller

inte och bara satsa på att plugga och tänka på framtiden. [...] Det är ju nämligen mycket så inom restaurangbranschen att man blir bedömd utifrån var man bor och var man går i skolan. Om jag säger att jag bor i Bremsboda och går på det gymnasium som hör dit så tänker dom 'jaha, det är ingen bra skola'. Fast de vet ju inte hur jag är. Men om jag säger att jag går på Stockholms restaurangskola i Globen och bor i det här området så ... Det där märkte jag direkt på mitt nya jobb. Jag blev chockad faktiskt."

Trots allt menar Leo att strategin att flytta för att få svenska vänner fungerat bättre än han trodde. Som för att illustrera det berättar han om sina kontakter i kockskolan: "Första terminen umgicks jag inte med någon. Sen lärde jag känna en asiatisk kille och blev presenterad för hans svenska kompisar. Efter det började jag umgås bara med svenskar och lärde känna mer och mer av klasskamraterna. Dom var skittrevliga!", säger Leo på ett sätt som antyder att det förvånade honom en smula.

"I andra ring verkade allt perfekt. Jag umgicks med svenskar och lärde mig bättre svenska. Men det var ändå som en liten mur mellan oss. Jag vet inte varför. Först tänkte jag att det kanske är det här med att svenskar är avogt inställda till invandrare. Men så tänkte jag att så kan det inte vara för man kan inte hata en person på grund av utseende eller hudfärg. Men sen tänkte jag att 'nu ljugar jag för mig själv'. För när jag kom till omklädningsrummet hade någon ristat ett nazimärke på mitt skåp. Det visade sig vara två av mina klasskompisar. Dom var trevliga mot mig, men när dom var själva var dom smygnazister. Det visade sig att dom var med i Patriotisk Front. Jag visste att dom var lite så där 'vi vill inte ha mer invandrare i Sverige', men jag visste inte att dom skulle gå över gränsen och börja rista på mitt skåp.

Jag gick till rektorn. Det blev ett samtal med oss alla. Dom erkände till slut. Typ 'vi ville bara skoja lite'. Men det är inte nåt att skoja om. Och så frågade rektorn mig om jag ville att dom skulle bli utskickade från skolan. Men det verkade onödigt att förstöra hela deras liv – eller ett år av det – för en sak som jag skulle må dåligt av i kanske en månad. Så jag sa 'nej, jag vill bara att dom ska säga förlåt'. Och sen var det som att dom var mer försiktiga med mig. För nu visste dom att jag kunde gå till rektorn. Det hade dom aldrig trott innan."

"Det var en jobbig erfarenhet. Men nu vet man mer hur folk fungerar. Det var faktiskt mycket sånt där i skolan. Men ändå började jag tycka mer och mer om svenskarna. För dom var roliga att umgås med. Men vi umgicks bara i skolan. Dom ringde aldrig mig för att gå ut och ta en fika till exempel. Självt

vågade jag aldrig ringa. Dom var skolkompisar helt enkelt. Dom andra, som inte var med i Patriotisk Front, var inga rasister. Dom var bra, men dom kunde dra invandrarskämt – även när jag var där. Dom trodde inte jag skulle ta åt mig, men det gjorde jag. Men till slut, efter ett tag började jag själv berätta invandrarskämt, judeskämt, negerskämt.”

Leo upprepar genomgående att han numera umgås nästan bara med svenskar samt att han, när han ska ut och festa, går ut i innerstan. Trots att dessa uttalanden återkommer som mantran genom intervjun, så beskriver han hur även hans nuvarande umgänge med arbetskamrater begränsar sig till arbetstid. Det framgår också att han i allmänhet har svårt att få några sociala kontakter på fritiden med dem han kallar svenskar.

Anställning på innerstadskrog

Efter sin yrkesutbildning till kock samt efter att ha skaffat sig kockerfarenhet på olika håll, har Leo nu anställning på en känd innerstadskrog. Han förefaller mäktigt stolt över arbetet som innebär att han lyckats uppnå ett av sina mål, ”att arbeta på en stor och fin restaurang”. För när det gäller kockyrket är Leos mål att arbeta på krogar ”med hög klass”, som han själv uttrycker saken. ”Som Operakällaren – som fått typ två stjärnor [i Guide Michelin, min kommentar]. Eller som Mistral, som öppnat nu. Dom har fått en stjärna. Det är en fin krog, ny, fin inredning, bra mat, fina råvaror.” [...] ”Där kan jag lära mig mer än på McDonald’s eller i nån ... pizzeria”, säger Leo med en lätt fnysning, som signalerar vad han anser om den typen av restauranger. ”På en del krogar är det alltid samma mat – som Black and White, plankstek, béarnaise. Jag vill inte hålla på med sånt. Jag kan det. Jag vill lära mig lite svårare, mer avancerade grejer. Det kan man lära sig på sådana där ställen”, säger Leo och syftar på det han kallar ”krogar med hög klass”.

Samtidigt berättar Leo att kockarbetet är mycket tungt och att det redan har gett honom förslitningsskador. Även om han drömmer om att framöver arbeta på ”krogar med hög klass”, så tror han inte att kroppen kommer att hålla för kockyrket i mer än fem, tio år till. Han verkar, trots det, satsa helhjärtat på sitt arbete och säger att han i princip inte gör mycket annat än att jobba samt att jobbet blivit hans ”nya hem”. När vi resonerar om hur det är i hans ”nya hem” och jag frågar om hans nuvarande arbetskamrater också berättar ”invandrarskämt”, svarar Leo att de gör det. Han säger dock att de gör det bara

”för skojs skull”. ”Det är till exempel när vi står och hackar alla grejer till morgondagen. Men där tar jag faktiskt inte åt mig. För som sagt – jobbet är mitt hem, jag bor på jobbet.”

”Så jag är ju svensk, eller ...?”

Under intervjun blir det tydligt att Leo brottas mycket med frågor om vem han är och var han hör hemma. Hans funderingar kretsar kring vem han själv uppfattar sig som kontra hur andra betraktar honom. Tankarna kretsar uppenbarligen också kring vilka anspråk han upplever att han kan ha i och med att han inte passar in i den föreställning som sammanlänkar svenskhet med vithet. För han tar själv uttalat upp detta tema mot slutet av intervjun. Det sker i samband med att han förklarar för mig att benämningen invandrare syftar på någon som är född i ett annat land, men också på någon som har en annan hudfärg. ”Jag är ju till exempel svensk. Men mina föräldrar är invandrare. Då kallar man det väl för att jag har invandrarbakgrund eller ...?”, säger Leo med en frågande ton och fortsätter: ”Men jag är ju född i Sverige. Och mina föräldrar är svenskar på papperet.” Med det senare syftar Leo på att de är svenska medborgare. Utifrån detta slår han fast: ”Så jag är ju svensk, eller ... eftersom jag är född här!” Trots att detta sägs som ett påstående, så formar det sig också till en fråga, som han lämnar hängande i luften.

I samband med diskussionen ovan framgår det att Leo är svensk medborgare. Jag frågar honom om han har kunnat välja om han vill ha svenskt medborgarskap eller medborgarskap i sina föräldrars ursprungsland. Leo tycker kanske att min fråga definierar ut honom ur svenskheten, för han svarar med emfas: ”Men jag är född här så då vill jag ju vara svensk! Även om dom ser att jag inte är svensk, eftersom mina föräldrar kommer från Latinamerika. Men jag är svensk, jag är född här i Sverige.”

På samma sätt verkar han tolka mina frågor om eventuella fördelar med att vara tvåspråkig på svenska och spanska. När han svarar är det som för att säga: ”Varför i herrans namn ska jag definiera mig i relation till mina föräldrars ursprungsland? Och varför skulle jag måna om att kunna just spanska? Jag är född i Sverige, jag bor i Sverige, jag jobbar i Sverige. Jag jobbar med svenskar, jag lever med svenskar. Det är ju inte som att jag kommer från [föräldrarnas ursprungsland, min kommentar]! Jag har min familj, men ändå umgås jag bara med svenskar och pratar svenska. Men sen finns det den här lilla delen ... min

familj och att jag kan spanska. Men jag bor inte i [föräldrarnas ursprungsland], jag jobbar inte i [föräldrarnas ursprungsland], ... det är det.”

Efter ett tag säger han dock att ”det är bra att jag kan två språk ... och att jag kommer från [föräldrarnas ursprungsland] också ... för att då kan man lite mer än alla andra. Som på jobbet. Alla diskare till exempel är från Latinamerika. Och dom kan inte svenska. Så då har dom mig som tolk när dom har löneproblem. Eller när chefen behöver hjälp med att förklara tidsschemat eller något. Då kommer jag in i bilden. Sånt där är bra. Men jag skulle hellre lära mig mer engelska. Och franska. Engelska för det behövs i världen, franska för att jag jobbar i kök. Det är där [i Frankrike] som den finaste matkulturen finns och det är mycket franska termer och så [i restaurangbranschen].”

Leos funderingar kring vem han är och hur han vill definiera sig kan också vara ett sätt att förstå varför han inte tycks säga ifrån när skol- och arbetskamraterna drar ”invandrarskämt” och varför han till och med berättar sådana historier själv. Att hävda att man blir sårad av ett ”invandrarskämt” är ju att definiera sig själv som en sådan som skämthistorien handlar om, det vill säga som en invandrare. Att hålla tyst däremot kan kanske spegla en förhoppning om att historien berättas i ens närvaro för att man själv kanske inte räknas till kategorin invandrare. Att dessutom själv dra liknande skämt kan vara ett sätt att för egen del markera att man inte hör dit.

Föräldrarna flyttar vidare

En bit in i intervjun framkommer att flytten från Bremboda till närförorten fått konsekvenser för Leo och familjen, som knappast var förutsedda, och som ställer Leos funderingar om vem han är och var han hör hemma på sin spets. Det visar sig att föräldrarna inte heller har lyckats etablera kontakter i det nya bostadsområdet dit familjen flyttat. De känner sig, enligt Leo, inte hemma i den anonyma tystnad som platsen utgör för dem. De har bestämt sig för att flytta vidare. Flytten går nu till ett annat land i Europa där pappan erbjudits ett jobb. Det är en plats där det bor många landsmän, där familjen tillbringat sina somrar och där de har en villa som de använt som sommarstuga. På denna plats har föräldrarna många kontakter, behärskar språket till fullo och får vistas i ett varmare klimat.

Leo säger dock att han inte ska följa med familjen eftersom

han betraktar Sverige som sitt hemland. "Jag har bestämt mig. Även om jag kommer sakna min familj mycket. Jag försöker samla pengar nu så jag kan köpa en lägenhet. [...] Det kommer att kännas lite jobbigt, men jag kan inte tänka mig att bo någon annanstans än här i Sverige faktiskt", säger Leo och lägger till: "Och jag ser ingen framtid för mig där i [det land dit föräldrarna planerar att flytta]." Trots att Leo inte lyckats få några "riktiga vänner" bland "svenskarna", trots att flytten lett till att han mist många barndomsvänner från Bremsboda och trots att han förefaller känna sig ganska ensam, så säger Leo alltså att han väljer Sverige framför att följa sin familj till det land dit de planerar att flytta.

Att försöka erövra positioner med status

Bytet av bostad framstår i Leos berättelse sammanfattningsvis som starkt kopplat till ambitionen att erövra positioner som tilldelas status. Leo har till exempel tagit sig till ett nytt område närmare city och en arbetsplats i innerstan. Inte minst kan man se hans önskan om ett bostadsområde, en skola och en arbetsplats med bra renommé. Vid tjugooett års ålder arbetar Leo på en välkänd innerstadskrog på en "fin" adress. I så mån får man väl säga att hans satsning har lönat sig och att han tagit steg på vägen mot sitt mål att arbeta på restauranger med hög status.

Leo strävar dessutom mot umgänge i innerstan, gärna med svenskar och efter att lära sig en svenska som anses "bra". Genom dessa strävanden försöker Leo göra livsval i enlighet med många av kriterierna för önskvärda liv, och i enlighet med livsval som framställs som eftersträvangsvärda i den dominerande visionen om integration. Han försöker följaktligen vandra den väg som idealt förväntas av migranter och deras barn. I sin helhet ter sig Leos skildring nästan som en omvändelseberättelse. Den geografiska förflyttningen framstår som en del i ett projekt att bli bedömd som en annan – att genom adressbytet och därmed skolbytet inte bli bedömd som invandrare och därmed inte heller som till exempel potentiell kriminell.

Men projektet att bli bedömd som en annan förefaller också länkat till en vilja att bli en annan – en som inte slår tillbaka och därmed inte hamnar i bråk. Och kanske också till att bli accepterad som en som är född och uppvuxen i Sverige, och därmed som svensk. Man skulle omvänt kunna säga att flytten tycks vara förenad med en vilja hos Leo att skaka av sig

sådant som kan stigmatisera honom och sänka hans status. Till exempel en bostadsort och en skola med dåligt anseende samt tecken som bidrar till att han betraktas som invandrare med allt vad det för med sig.

Att försöka undvika intolerans

Flera av Leos livsval kan förstås som försök att *undvika* att drabbas av intolerans genom att göra det som framställs som socialt eftersträvänsvärt. Men de livsval som innebär att han söker sig till miljöer där han samspelar med människor som han definierar som ”svenskar”, framstår paradoxalt nog i stället som livsval som *ger* honom upplevelser av intolerans. Det har gett honom upplevelser, inte bara av subtil intolerans, utan dessutom konkreta upplevelser av tydlig och uttalad/observerbar intolerans, som till exempel incidenten med skåpet och den rasifierade jargongen bland skol- och arbetskamraterna.

Leos berättelse är ett av många exempel på hur erfarenheter av subtil intolerans av skilda slag på olika sätt smyger sig in i livsval och överväganden om framtiden. Men den är också ett exempel på de ungas obenägenhet att tolka sina upplevelser i termer av just intolerans. För trots att Leo hör till den minoritet i materialet, som vid sidan om subtil intolerans även uttrycker erfarenheter av tydlig intolerans, utövad av igenkännbara individer, är det tydligt att han inte riktigt tycks veta hur han ska tolka det som han har varit med om.

ATT KLASSAS UPP ELLER NER

När människor i min omgivning har frågat om den här studien och jag har berättat att jag intervjuat före detta klasskamrater från en skola i en stigmatiserad stadsdel där många elever är barn till migranter, så har jag oftast fått en och samma fråga: "hur det gått" för de unga. Under resans gång har den här frågan ställts mig om och om igen. Den har för det mesta varit formulerad på exakt detta sätt och ofta konkretiserats som en fråga om vad de unga "gjorde": om deras etablering på arbetsmarknaden och deras sysselsättning, men också om deras utbildningsnivå.

Denna fråga verkade upplevas extra angelägen i och med att de jag intervjuat vuxit upp i "Förorten". Jag frapperades även av att den uppfattades som extra brännande på grund av att många av de intervjuade har föräldrar födda i andra länder. Inte minst förvånade det mig att många i min omgivning då tycktes ha *svaret* på frågan klart för sig på förhand. När det gällde de unga med föräldrar födda i andra länder gav många nämligen uttryck för föreställningar om att det kanske inte "gått så bra" för dem – föreställningar om att de var arbetslösa, hade okvalificerade arbeten och att killarna var kriminella.

Frågan om "hur det gått" ställdes inte bara till mig som forskare av en intresserad omgivning, utan var också något som letade sig in i undersökningen och i intervjuerna på olika sätt. När etnologen Helena Kåks i en studie intervjuade 21 ungdomar fyra gånger under tio års tid, märkte hon att såväl hon som de unga omedvetet drogs till frågor om "hur det gått".¹ Samma fenomen uppträdde i min egen studie. Även om detta spörsmål inte var undersökningens huvudfråga, så använde jag snarlika frågor både som ingång i kontakten med de unga och som intervjufrågor. Jag frågade till exempel om vad som hänt dem sedan vi sågs senast, på mellanstadiet, hur de levde nu och om deras planer för framtiden. De unga tycktes tolka dessa frågor som spörsmål just om "hur det gått". I följande avsnitt diskuterar jag att såväl frågan om "hur det gått" som föreställningen om "att det inte gått så bra" förutsätter kriterier för att bedöma och värdera just detta. Jag visar hur de unga talade om sina liv och livsval i relation till outtalade men förväntade frågor om "hur det gått" samt i relation till nämnda bedömningskriterier och till deras positionerande kraft.

De ungas livsval och framtidsplaner

Vad sa då de unga som jag intervjuade om ”hur det gått”? Om jag börjar med frågan om vad de ”gjorde” så var det totalt sju som studerade vid intervjutillfället, åtta som arbetade och tre som stod utanför arbetsmarknaden. Det var stor variation bland sysselsättningarna. Mer specifikt beskrev tjejerna sysselsättningar som säljare, barnskötare, kontorist samt hemma med barn/arbetslös. Killarna beskrev sysselsättningar som ”flyttgubbe”, elektriker, kock, fängelseintern och egenföretagare inom restaurangbranschen. Sysselsättningar som nämndes bland båda könen var olika typer av studier samt olika jobb inom restaurangbranschen.

Ser man till frågan om vad de unga ville göra framöver fanns även där variation. Samtidigt återkom vissa verksamhetsområden – som till exempel it-sektorn, den ekonomiska sektorn, restaurangbranschen och eget företagande. Här nämnde tjejerna jobb som lärare, frisör, vårdpersonal samt mäklare. Killarna nämnde arbeten som programmerare, webbdesigner, forskare, bolagsjurist, naprapat/idrottslärare samt egenföretagare inom bygg- respektive café- och restaurangbranschen. Revisor var ett framtidsyrke som nämndes bland båda könen.

Arbete eller utbildning

Frågan om etablering på arbetsmarknaden ställs sällan till tjugooftåringar, eftersom både ungdomstiden och etableringsfasen för unga i Sverige har förlängts. I stället beskrivs unga i denna ålder snarare som i en transitionsfas, det vill säga i en övergångsfas mellan skola och arbetsliv. Dock tenderar frågan att ställas just till unga som är barn till migranter.² Jag kunde också notera att de som intresserade sig för min studie var upptagna med frågan om arbetsmarknadsetablering för unga i denna kategori. Ett sätt att förstå detta är i ljuset av det jag kallar *de sociala förväntningarnas intolerans* och som jag kommer att diskutera i nästa kapitel.

Trots att de unga vid intervjutillfället bara var tjugooft år så visade det sig att det var så många som fem av de arton som var etablerade på arbetsmarknaden. Detta genom fasta anställningar eller arbete i eget företag alternativt familjens företag. Tapio och Leo hade med hjälp av gymnasial yrkesutbildning etablerat sig med anställningar som elektriker respektive kock. Lisa, Feti och Claudia hade alla etablerat sig via kontakter

– Lisa på ett större företag och Feti och Claudia inom släktens småföretagande.

Det var dock inte främst arbete och arbetsmarknadsanpassning som stod i fokus i de ungas egna berättelser om hur det hade gått. De strukturerade i stället sina utsagor med hjälp av *utbildningsnivå*. De kategoriserade sig själva och varandra utifrån om de valt yrkesinriktad eller studieinriktad linje på gymnasiet, utifrån om de fullföljt gymnasiet eller utifrån om de gått vidare till eftergymnasiala studier.

Om jag delar in de unga på samma sätt som de själva gjorde, så ger det vid handen att hälften av dem – nio personer – hade gått studieinriktade gymnasielinjer och satsade på, eller talade om att framöver satsa på, eftergymnasiala studier. Dryga fjärdedelen – fem personer – hade tagit gymnasieexamen på yrkesinriktade gymnasieprogram. Den resterande knappa fjärdedelen – fyra personer – hade ingen gymnasieexamen. Samtliga i den gruppen hade påbörjat gymnasiet men av olika skäl hoppat av.³

Jämför man könen vad gäller utbildning och framtidsplaner, så hade killarna i högre utsträckning än tjejerna gått vidare till gymnasiet eller slagit in på vägen mot eftergymnasiala studier.⁴ Killarna uttryckte också mer bestämda yrkesplaner. Vidare framstod eget företagande som ett maskulint projekt. Ingen av de fem tjejerna talade om att starta en egen rörelse, medan så många som tio av tretton killar nämnde sådana planer. Bland tjejerna fanns i stället en högre grad av engagemang i en annan typ av projekt: familjebildning. Tre av de fem medverkande tjejerna antingen hade eller skulle snart få barn – jämfört med endast en av killarna. De två tjejer som ännu inte skaffat barn eller gift sig – Madlen och Lisa – var de som satsade på, eller talade om att satsa på, eftergymnasiala studier.

I syfte att skapa en överblickbar bild har jag här delat in de unga utifrån bedömningskriterier som är kopplade till frågan om ”hur det gått”. Det innebär att jag har varit tvungen att renodla deras ofta sammansatta berättelser. Ett exempel på att deras berättelser är mer komplexa än vad som framgår ovan är att de som satsade på eftergymnasiala studier, eller talade om att framöver satsa på sådana, gjorde det med olika grad av säkerhet respektive osäkerhet. Medan hälften talade om högskole-/universitetsutbildning utan några spår av vankelmod, så uttryckte den andra halvan ambivalens i frågan. Till denna osäkerhet – och hur den kan förstås – ska jag återkomma senare. Först analyserar jag föreställningar,

bedömningskriterier och normer kopplade till frågan om ”hur det gått”, eftersom de unga förhöll sig till sådana i sina berättelser om livsval.

Värderande verktyg

Om jag börjar med att närmare granska själva frågan om ”hur det gått”, så kan den ses som sammankopplad med en annan fråga: ”Vad ska du bli när du blir stor?”⁵

De här två frågorna är spørsmål som elever ständigt ställs inför under sin skoltid. De bildar också ofta ett nav i skildringar av före detta elever. Många filmer, reportage, utställningar och rapporter kan nämnas som exempel på detta, men Rainer Hartlebs dokumentärfilmer om de så kallade Jordbrobarnen är kanske ett av de mer kända.

I en svit av filmer följer han eleverna i en skolklass i Jordbro utanför Stockholm i hela 34 år – från det att de började skolan år 1972 fram till 2006 då de är i fyrtioårsåldern.⁶ Ett annat uppmärksammat exempel är journalisten Janne Josefssons filmreportage om elever i två skilda sociala miljöer i Göteborg. Niondeklassare på de två orterna besöks och skildras i ett första filmreportage år 1987, för att nästan tjugo år senare, när de närmar sig 35-årsåldern, följas upp i en andra film.⁷

Detta grepp, där elever i en skolklass på en viss plats följs över tid, bildar en socialt kartläggande genre där den geografiska platsen får representera individernas delade sociala villkor och deras tänkta gemensamma sociala startlinje. Utgångspunkten är ofta unga i en så kallad socialt utsatt förort, även om reportagen ibland innehåller en jämförelse med ett annat mer ”välbärgat” område – som i Josefssons film. Utifrån den sociala startlinjen ställs frågan om vad eleverna vill bli när de blir stora. Precis som i Hartlebs och Josefssons reportage kontrasteras därefter de visioner som eleverna då uttrycker mot ett nedslag i deras liv ett antal år senare. Via deras tankar om vad de vill bli och deras berättelser om hur det blev, jämförs de ambitioner och förhoppningar de uttrycker i ett socialt utgångsläge med deras uppnådda sociala ställning.⁸ I denna sociala kartläggning fungerar frågorna ”Vad ska du bli?” och ”Hur har det gått?” som verktyg för att fånga den potentiella sociala mobiliteten.⁹

För att kunna avläsa social förflyttning måste det dock finnas en social rangskala att förflytta sig på. Det måste också finnas idéer om vad som betecknar framgång på denna rangskala,

kriterier för att mäta sådan framgång samt för att rangordna människor på skalan. Den ovan diskuterade genren tydliggör sådana aspekter. Den synliggör att frågan om ”hur det gått” utgör ett etablerat samhälleligt tilltal, och vidare att det är ett tilltal som är länkat till föreställningar och normer som värderar livsval, sysselsättningar och planer. Frågan om ”hur det har gått” fungerar följaktligen som ett *värderande* verktyg. Det tar avstamp i normer kring vilka liv och livsval som är önskvärda samt i kulturella föreställningar om vad som kännetecknar olika sociala positioner, och hur man når dit. Nedan diskuterar jag föreställningar och normer om önskvärda liv för att därefter visa hur dessa letade sig in i de ungas sökande efter sin sociala, samhälleliga plats.

Önskvärda liv

När Helena Kåks intervjuade ”sina” ungdomar märkte hon att både de frågor hon ställde och de svar som hon fick påverkades av föreställningar om önskvärda liv. Dessa föreställningar diskuterar hon i termer av livsmanus, det vill säga som kulturella modeller som föreskriver hur ett liv bör se ut och som gör att livsval värderas. Kåks beskriver två olika livsmanus som har olika laddning: å ena sidan det som hon kallar ett positivt laddat livsmanus och å andra sidan det som hon kallar ett negativt laddat livsmanus. Det positivt laddade livsmanuset påbjuder ”högre utbildning”, en jämlik könsordning och urbant boende. Det föreskriver ”att en ung människa bör kunna röra sig fritt och skapa sin identitet oberoende av rumsliga villkor” samt skaffa en utbildning, åka ut och resa, etablera sig på arbetsmarknaden och ha någonstans att bo innan det är dags att bilda familj. Inskrivet i detta livsmanus finns tanken om en ”förlängd ungdomstid” – att man visserligen bör skaffa barn, men också vänta med det tills runt 30-årsåldern.¹⁰ Det negativt laddade livsmanuset är förknippat med ”låg utbildning, traditionell könsordning och mindre orter”. Det ger företräde för tidig etablering av familj och egen försörjning framför utbildning och resande. Kåks poäng är att dessa livsmanus fungerar som strukturerande kriterier för hur man bör leva livet, men också för hur man bör berätta om sitt liv. De blir ett kluster av kriterier för önskvärda liv. De blir vidare kriterier som människor utvärderar sina liv gentemot.¹¹

Den självutvärderande aspekten var framträdande även i min studie. I intervjuerna beskrev de unga inte bara sina liv och livsval. De värderade dem också i relation till livsmanusen

och deras normer kring vilka liv och livsval som är önskvärda. Markus berättelse är ett av många exempel på detta. Samtidigt är den atypisk eftersom han positionerar sig som kriminell och *mot* normer gällande önskvärda liv. Markus hör till en av dem som påbörjade men aldrig fullföljde gymnasiet. Det beror enligt hans egen utsago på drogmissbruk. "Ja, drogerna började komma då vid femtonårsåldern. Jag rökte mycket hasch och orkade inte gå i skolan. Sen gav man sig ut för att göra pengar typ, grova pengar. Det var då brotten kom, du vet", sa Markus, som vid intervjutillfället avtjänade det senaste av en rad fängelsestraff. Han beskrev sig själv som etablerad "affärsman" på en illegal marknad, men uttryckte också planer på att bilda familj tillsammans med sin fästmö och börja ett nytt liv bortom den kriminella världen.

Jag hade före intervjun sänt Markus ett brev med information. När vi ses på anstalten där han avtjänar sitt straff, så märks det att han funderat en del på undersökningens teman, för han tycks redan ha formulerat en berättelse som han delger mig. När jag efter vårt samtal granskar hans berättelse närmare, visar den sig vara uppbyggd kring olika vändpunkter i hans liv: "när drogerna kom och knackade på", "när brotten kom", när han "åkte fast första gången", när han blev "intagen första gången", när han under denna fängelsevistelse "blev upplärd till tungt kriminell" samt när han var med om sin "första stora brottsplanering". De vändpunkter som Markus väver sin berättelse kring är sådana som utgjort avgörande steg i en "brottskarriär". Man skulle kunna säga att hans skildring utgör en berättelse om framgång inom en kriminell värld. Samtidigt formar den sig till en berättelse om att det "inte gått så bra". För *trots* att Markus positionerar sig som kriminell och mot normerna för önskvärda liv så utvärderar han under hela intervjun ändå sitt liv i förhållande till dessa normer.

Markus tycktes med andra ord vara mycket medveten om kulturella normer gällande önskvärda livsval. Det gällde även de andra unga. I intervjuerna med mig förhöll de sig till sådana normer och till deras positionerande kraft. Detta är knappast förvånande med tanke på att grundskolans primärutbildning är en elvatusen timmar (nio år) lång situation, i vilken elever exponeras för samhälleliga kulturella normer om *vad* som utgör framgång samt för idéer om *hur* man mäter sådan.¹² Att de unga själva använde utbildning för att beskriva "hur det gått" synliggör till exempel att de lärt sig att utbildning i dag ofta används för att värdera framgång. Som jag ska visa här

så handlar de diskuterade kulturella föreställningarna dock inte om önskvärda liv i största allmänhet, utan om *önskvärda klasspositioner*.

Kulturella föreställningar om samhällsklass

När frågor om klass diskuteras, ligger fokus ofta på att människor lever under olika sociala villkor. Villkor syftar då vanligtvis på att människor har olika tillgång till resurser av skilda slag. Resurser förutsätts i sin tur ge människor tillträde till olika samhällspositioner.

Trots att det i dagens Sverige finns stora ekonomiska, sociala och kulturella skillnader mellan olika samhällsgrupper blir det allt vanskeligare att definiera vilka resurser som ger tillträde till olika klasspositioner. Följaktligen råder ingen samstämmighet kring vilka kriterier som är lämpligast för att definiera klasstillhörighet, och det blir svårt att dra gränser mellan olika samhällsklasser.

Det marxistiska klassbegreppet – där klasstillhörighet bestäms av plats i produktionen och tillgång till produktionsmedlen – har till exempel alltmer ersatts av klassbestämningar som utgår från levnadsstandard. Med levnadsstandard som mått på klasstillhörighet har kriterier som till exempel sysselsättning fått en mer framskjuten plats som klassbestämmande kriterium. Men i takt med att relationen mellan sysselsättning och levnadsstandard förändras – och klassiska arbetaryrken exempelvis kan ge högre inkomster än sådana som betraktas som medelklassyrken – så har även sysselsättning och levnadsstandard alltmer börjat förlora sin betydelse som bedömningsgrund.¹³ Officiellt återfinns i dagens samhälle en mängd *olika* klassningsprinciper och inofficiellt florerar än fler sätt att definiera klasspositioner.

När fokus läggs på människors olika tillgång till resurser och olika tillträde till samhällspositioner, är det uttryck för ett perspektiv där klass diskuteras som något objektivt. Man talar då gärna om att människor *är* arbetarklass, medelklass eller överklass beroende på vilka resurser de förfogar över. Vidare talar man om att människor *har* en viss klasstillhörighet, men att de – om de får tillgång till fler eller andra resurser – eventuellt kan röra sig mellan positioner och *bli* något annat.

Här ska jag tillämpa ett annat perspektiv. Med inspiration från sociologen, genus- och klassforskaren Beverley Skeggs intresserar jag mig för olika sätt att definiera klass som socialt

och kulturellt skapade. Det innebär att jag använder ett konstruktivistiskt sätt att se på samhällsklass. Därtill betraktar jag kriterierna för att definiera klass som knutna till normativa föreställningar om vad som är önskvärda livsval och klasspositioner. I fokus för ett sådant perspektiv står frågor om *vad normativa föreställningar om klass gör med människor* och frågor om *hur människor själva gör klass*.

Om vi börjar med frågeställningarna om vad normativa föreställningar om klass gör med människor, så är en poäng med ett konstruktivistiskt klassperspektiv att man kan synliggöra att både officiella klassificeringssystem och mer vardagliga sådana former bedömningsskalor som bidrar till att vi människor kategoriserar och rangordnar varandra klassmässigt på grundval av kulturellt formade föreställningar. Man kan vidare försöka synliggöra *vilka* föreställningar som används för att placera in människor på samhällets sociala karta och rangordna dem på skalan. Sist, men inte minst, kan man fästa uppmärksamheten på vad sådana kategoriseringar och rangordningar får för *konsekvenser*.

Det som jag vill rikta intresset mot är hur sådana här föreställningar och normer om klass och klasspositioner bidrar till att de intervjuades sysselsättningar, livsval och framtidsplaner *värderas och graderas*. Jag vill också fästa uppmärksamheten på att det inte bara är sysselsättningar, livsval och framtidsplaner som rangordnas socialt och statusmässigt i denna process, utan också *de unga själva*.¹⁴ Föreställningar och normer rörande klass och klasspositioner bidrar med ett annat uttryck till att människor, och i detta fall de intervjuade unga, *klassas*.

Med avstamp i den diskussionen vill jag återvända till de livsmanus som Helena Kåks fann i sina intervjuer.¹⁵ Det som ryms i det som hon kallar det positivt laddade livsmanuset – högre utbildning, jämlik könsordning, urbant boende, autonomi samt förlängd ungdomstid – svarar inte bara mot normer om önskvärda liv utan också mot samhälleligt dominerande föreställningar om vad som konstituerar en önskvärd klassposition, en medelklassposition. Det negativt laddade livsmanuset – med låg utbildning, boende på mindre orter, tidig egen försörjning och etablering av familj samt traditionell könsordning – svarar i sin tur mot föreställningar om vad som konstituerar mindre önskvärda och lägre klasspositioner. Det innebär att det negativt laddade livsmanuset kan beskrivas som en *avvikelse* från kulturella normer kring vad som är att betrakta som önskvärda liv och klasspositioner. Det synliggör

att det positivt laddade livsmanuset är normerande. I den klassande sociala bedömningsskala som dessa livsmanus är uttryck för, ses sålunda livsval som att inte utbilda sig, att börja försörja sig tidigt samt att etablera familj i ung ålder som avvikelser från klassnormer och därmed från önskvärda klasspositioner. De *görs* därmed alltså till tecken på lägre klasspositioner samt även till mindre värderade livsval.¹⁶ Föreställningar och normer gällande klass kan med andra ord leda till en form av intolerans och till nedklassning av vissa liv och människor.

Utbildning som klassande kriterium

Bland de olika klassande kriterier som är i svang i en svensk samtidskontext, så kan man fråga sig om inte just utbildning är ett av de mer använda? Kopplingen mellan utbildning, social ställning och framgång är i dag så dominerande och tagen för given att den närmast betraktas som en självklarhet.

Listan över forskare som använder utbildningsnivå för att bestämma individers klassposition skulle till exempel kunna göras lång. Till och med forskare som problematiserar detta förfarande använder det själva – till exempel sociologen, klass- och genusforskaren Julie Bettie i sin uppmärksammade bok *Women without class*¹⁷ och Beverley Skeggs i sin numera klassiska text *Att bli respektabel*.¹⁸

När det gäller hur detta kriterium används för att skilja arbetar- och medelklass åt i mer vardagliga sammanhang är exemplen oändligt många. Jag behöver bara slå upp min morgontidning som denna dag innehåller en debattartikel, där den som inte har akademisk utbildning utan diskussion beskrivs som arbetarklass, medan den som har en sådan utbildning betraktas som medelklass.¹⁹

I nämnda artikel skildras akademisk utbildning dessutom som det som ger social mobilitet. Att på detta sätt se utbildning inte bara som klassbestämmande utan också som ett verktyg för att byta klassposition, är även det en återkommande och dominerande tankefigur. Denna tankefigur synliggörs även i de diskuterade socialreportagen av Hartleb och Josefsson, där kopplingen mellan utbildning och social mobilitet framstår som given.

Som tidigare nämnts berättade samtliga unga om vad de gjorde i relation till utbildning – utifrån om de fullföljt gymnasiet eller inte, valt yrkesinriktad eller studieinriktad

linje på gymnasiet samt utifrån om de gått vidare till eftergymnasiala studier. Det var uppenbart att de sammankopplade utbildning med social ställning och med framgång. Lika uppenbart var det att de använde föreskriften om högre utbildning i ett slags självutvärderingar. Men det var också tydligt att de använde denna föreskrift för att granska sina forna klasskamraters liv och för att klassa varandra.

De unga gav även de uttryck för idén om utbildning som instrument för social mobilitet och för idén om akademisk utbildning som en klassmässig vattendelare. I intervjuerna finns till exempel berättelser om hur klasskamraterna skingrades när de valde olika linjer och olika skolor i gymnasiet, men också om hur de självmant delade upp sig. Ett återkommande uttalande var att de gamla klasskamraterna "gått olika vägar" efter grundskolan. En av killarna förklarade till exempel för mig att "det var efter grundskolan man slutade umgås ihop alla i den gamla klassen. Då bestämde man vilka man skulle umgås med. Ja, man väljer ju olika vägar, och det gjorde att vi splittrades". "Jaha, vilken väg har du valt då, jämfört med de andra?" frågade jag. "Ja, hrm, hur kan man säga? Om man säger så, så valde jag vad jag tyckte var den rätta vägen. Jag valde att plugga vidare", svarade han och syftade på att han gått gymnasiet, valt en studieinriktad linje och satsade mot högskoleutbildning.

När jag frågade dem som talade om "olika vägar" vad de menade med detta så blev de ofta, precis som killen i exemplet ovan, lite obekväma. När vi talade vidare visade det sig att de syftade just på olika vägar i förhållande till högskoleutbildning – där en satsning på det senare ofta omtalades som att "gå utbildningsvägen".

Under sina berättelser om livsval förhöll sig de unga alltså mycket tydligt till utbildning som klassande kriterium, till utbildning som något som klassar upp och till brist på densamma som något som klassar ner. Detta gjorde de *oaktat* om de satsade på utbildning eller inte. Man kan säga att idén om högskoleutbildning som tecken på framgång och på en position på övre delen av klasstegen strukturerade både *vad* de unga berättade om sina livsval och *hur* de berättade om dem. Bland dem som följt bedömningsskalans föreskrifter, valt studieförberedande gymnasieprogram och dessutom gått vidare till akademiska studier, så framhävdes till exempel dessa livsval gärna med stolthet. Madlen, som bodde i Bremboda med sina föräldrar som tillhör den ortodoxt kristna syrianska diasporan, kan tas som ett exempel: "Jag har ju *alltid* sagt att jag ville plugga och så", sade hon och underströk

att det hon velat plugga var ekonomi. Hon gick samhällsvetenskaplig linje på gymnasiet och framhöll att hon ”körde stenhårt, verkligen stenhårt” i andra och tredje ring när hon väl förstod att hon ”skulle få betyg som alltid skulle stå där”. För ”det behövdes ju om man skulle få dom betyg som behövs för att komma vidare”, säger Madlen och berättar att det hon ville komma vidare till var ekonomprogrammet på Stockholms universitet med inriktning på en civilekonomexamen. Så småningom kom hon också in på detta program där hon, när vi sågs, hade ett och ett halvt år kvar av totalt fyra. I den närmaste framtiden siktade hon på en anställning som revisor på ”ett sånt här typiskt företag som sysslar med redovisning och revision”, men *också* på att jobba som mäklare. Madlen planerade nämligen att efter avslutat ekonomprogram *dessutom* läsa en ettårig förkortad mäklarutbildning, eftersom hon, som hon sade, ”älskar det där med hus och inredning”. I ett lite längre tidsperspektiv var Madlens ambition att erövra ”nån position ... typ någon form av ledarskap inom nån avdelning”.

För Lisa, som *inte* gått vidare till högskoleutbildning, trots att hon gått studieförberedande program, gällde det omvända. Detta val blev något att försvara, snarare än något att framhäva. Lisa hade föräldrar med etniskt svensk bakgrund och bodde vid intervjutillfället med sin pojkvän i en av Stockholms förorter. Hon hade, efter samhällsvetenskaplig linje på gymnasiet, fått ett vikariat på ett större företag via kontakter. Vikariatet ledde i sin tur vidare till nya förordnanden på olika avdelningar hos samma arbetsgivare. När vi sågs hade hon just fått en fast anställning som lägre tjänsteman inom företagets administration. Hon motiverade under intervjun ingående varför hon (ännu) inte utbildat sig vidare och varför hon – åtminstone de närmaste åren – skulle fortsätta att jobba. *Och* hon gjorde detta på ett sätt som tydliggjorde att hon uppfattade det som något som behövde rättfärdigas. ”För jag trivs ändå ganska bra. Och det är så mycket större frihet mot att gå i skolan. Man kan göra vad man vill när man jobbat klart medan man hör hur alla andra suckar över sina tentor och grejer. Så jag är nog ganska bekväm.” Trots att Lisa hade gått studieförberedande program, brottades hon med utbildningsnormen eftersom hon avvikit från den genom att hon (ännu) inte gått vidare till högskoleutbildning.

För den som gått yrkesförberedande program kunde fullbordat gymnasium vara en utbildning som framhövdes. För Leo, som vi mötte inledningsvis, var kockutbildningen på en ansedd skola en källa till stolthet.

De unga som däremot *inte* fullföljt något gymnasieprogram verkade dock under våra samtal ofta huka sig under farhågor om att bli granskade och utvärderade i förhållande till utbildningskriteriet. Många utvärderade även sig själva i förhållande till detta kriterium. Några förmedlade till exempel skamkänslor över att ha avvikit från föreskriften om högre utbildning och sa saker som "att man borde lyssnat på lärarna i grundskolan". Trots att skamkänslor betraktas och upplevs som djupt individuella, så säger de något om dominerande kulturella föreställningar och normer. De knyter samman individ och struktur genom att de uttrycker individens medvetenhet om att inte passa in i förhållande till normerna.²⁰ Hos en av de tjejer som avvikit från föreskriften om utbildning före familje-etablering, producerades inte bara känslor av skam utan också känslor av sorg. Hon berättade att hon alltid drömt om att "ta på studentmössan" och om hur hennes ambition att "ta studenten" blev "förstörd" i och med att hon gav efter för olika svårigheter och "släppte taget" om skolan. Frågan om utbildning upptog henne fortfarande: "Det är ju så att man måste ha utbildning om man ska söka jobb. Alla frågar om utbildning. Överallt."

Daniel, som bodde kvar i Bremsboda med sina föräldrar, som tillhör den ortodox kristna syrianska diasporan, var en av dem som pratade om högskoleutbildning framöver men som ändå uttryckte viss ambivalens visavi en sådan satsning. Han hade, efter avslutad samhällsvetenskaplig linje, arbetat som självlärd kock i ett par år, men tröttnat på de lågavlönade och slitiga kockarbeten som han kunde få utan formell utbildning. Nu höll han på att komplettera sina gymnasiebetyg på Komvux med sikte på någon högskoleutbildning med anknytning till vård och idrott. Samtidigt kände han alltså osäkerhet inför högskolestudier. En medvetenhet om den nedklassning och reduktion av socialt anseende som skulle kunna bli effekten om han *inte* valde denna väg tycktes dock vara en av de saker som motiverade hans planer på vidareutbildning. Daniel uttryckte detta i klartext när han sa: "Man blir sämre bemött när man inte har någon högskoleutbildning. Det är så. Man får sämre respekt om man säger så."

Sammanfattningsvis så var utbildningsnormen en av de klassrelaterade normer som bidrog till att ungas livsval och framtidsplaner värderades och graderades samt till att de som avvek från normen riskerade att drabbas av klassningens intolerans och att klassas ner. De ungas berättelser speglade att de var införstådda med dessa normer likaväl som med de risker som avvikelser från normen medför. Som vi har sett så

påverkade denna risk både vad de unga sa och vad de gjorde när det gällde utbildning och arbete.

NOTER

- 1 Kåks, Helena, *Mellan erfarenhet och förväntan: betydelser av att bli vuxen i ungdomars livsberättelser*, Institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur, Filosofiska fakulteten, Linköpings universitet, Diss., Linköping: Linköpings universitet, 2007. Linköping, 2007.
- 2 Ett av många exempel på att denna fråga tenderar att ställas just till unga som är barn till migranter är boken *Andra generationens invandrare: demografi och arbetsmarknad/Second generation immigrants in Sweden: demography and labour market* av Jan Ekberg (Högskolan i Växjö, Växjö, 1997). Boken innehåller också en genomgång av svenska studier som undersöker etablering bland barn till migranter.
- 3 Om man jämför utbildningsnivå i undersökningsgruppen som helhet med andra jämnåriga i riket så hade drygt 70 procent av landets 20-åringar slutbetyg från gymnasiet 2007 (Hämtad 2011-08-30 från Skolverkets statistik på <http://www.skolverket.se/sb/d/1717/a/11594#paragraphAnchor2>) jämfört med dryga 65 procent av de 21-åringar jag intervjuade 2004-2005. När det gäller högskolestudier bland unga i Stockholm så gick drygt 50 procent på högskola tre år efter avslutat gymnasium 2006 (hämtad 2011-08-30 från <http://www.usk.stockholm.se/tabellverktyg/tv.aspx?t=a80>) jämfört med knappa 30 procent av de unga i min studie.
- 4 Bland killarna var det två av totalt tretton som hade grundskoleexamen, fyra som hade gymnasieexamen och sju som satsade på eller talade om att satsa på eftergymnasiala program. Bland tjejerna var det två av totalt fem som hade grundskoleexamen, en som hade gymnasieexamen och två som satsade eller talade om att satsa på eftergymnasiala studier. Om jag trots det ringa antalet intervjuade för åskådighetens skull använder procentsatser så var det drygt 15 procent av killarna som hade enbart grundskoleexamen jämfört med 40 procent av tjejerna. 30 procent av killarna hade gått vidare till gymnasiet jämfört med 20 procent av tjejerna. Nästan 55 procent av killarna satsade på eller talade om att satsa på eftergymnasiala studier jämfört med 40 procent av tjejerna.
- 5 Jfr Leon Rosales, René, *Vid framtidens hitersta gräns: om maskulina elevpositioner i en multietnisk skola*, Mångkulturellt centrum, Diss. Stockholm: Botkyrka, 2010.
- 6 Se t.ex. Redvall, Eva, *Sydsvenskan*, Kultur och nöjen. Alla mår bra i Jordbro. 2006. <http://sydsvenskan.se/nojen/article181320.ece> (Hämtad 2011-09-27). SVT, UR. Kunskapskanalen, Dokumentären. 2011. <http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=136456&a=2404694> (Hämtad 2011-09-27)

- Svenska Filminstitutet, Svensk Filmdatabas. Nya barn i Jordbro. 2011.
[http://193.10.144.135/\(v0ozkjr3r52fyzasa4tgya45\)/movie.aspx?Id=46630](http://193.10.144.135/(v0ozkjr3r52fyzasa4tgya45)/movie.aspx?Id=46630)
 (Hämtad 2011-10-01).
- 7 Se t.ex. SVT. <http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=58360&a=589210&printfriendly=true> (Hämtad 2011-09-28) SVT. <http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=44490&a=589210> (Hämtad 2011-09-28).
 - 8 I Hartlebs lågmälda filmer är denna jämförelse ofta underförstådd medan den i Josefssons fall är tydligt uttalad. Om det, som i Josefssons reportage, är flera skolklasser på olika platser som följs så sker komparationen inte bara genom att ett ”då” kontrasteras mot ett ”nu”, utan genom att utfallen för eleverna med olika sociala utgångslägen ställs mot varandra.
 - 9 Genren skildrar alltså olika individer och deras enskilda öden samtidigt som individerna är valda utifrån att de antas ha något gemensamt, nämligen delade sociala villkor. Dessa delade villkor och deras inverkan på faktiska liv såväl som på framtidsdrömmar är ofta reportagens outtalade kärna.
 - 10 Kåks, Helena, *Mellan erfarenhet och förväntan: betydelser av att bli vuxen i ungdomars livsberättelser*, Institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur, Filosofiska fakulteten, Linköpings universitet, Diss., Linköping: Linköpings universitet, 2007. Linköping, 2007, s. 282f.
 - 11 Kåks ser detta livsmanus som härlett ur det positivt laddade livsmanuset och som en antites till detta. Även om livsmanusen framstår som motsatser rör sig dock båda, som Kåks påpekar, inom ramen för en heteronormativ ordning där ett heterosexuellt kärnfamiljsliv är det självklara. (Kåks, s. 238f).
 - 12 Jfr Leon Rosales, René, *Vid framtidens hitersta gräns: om maskulina elevpositioner i en multietnisk skola*, Mångkulturellt centrum, Diss. Stockholm: Botkyrka, 2010.
 - 13 Dessa svårigheter att finna kriterier för att definiera klass synliggörs till exempel i diskussionerna på <http://susning.nu/Samhällsklass> samt på <http://sv.wikipedia.org/wiki/Samhällsklass>.
 - 14 Skeggs, Beverley, *Att bli respektabel: konstruktioner av klass och kön*, Daidalos, Göteborg, 2000. Skeggs, Beverley, *Class, self, culture*, Routledge, London, 2004. Skeggs, Beverley, Bev's Use of Class, working paper presented at Conceptual Workshops with Beverley Skeggs, The Centre for Gender Studies, Department of Ethnology, Comparative Religion and Gender Studies, Stockholm University, 2007.
 - 15 Kåks, Helena, *Mellan erfarenhet och förväntan: betydelser av att bli vuxen i ungdomars livsberättelser*, Institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur, Filosofiska fakulteten, Linköpings universitet, Diss., Linköping: Linköpings universitet, 2007. Linköping, 2007.
 - 16 Jfr t.ex. Skeggs, Beverley, *Class, self, culture*, Routledge, London, 2004, kapitel 2.
 - 17 Bettie, Julie, *Women without class: girls, race, and identity*, University of

California Press, Berkeley, 2003.

- 18 Skeggs, Beverley, *Att bli respektabel: konstruktioner av klass och kön*, Daidalos, Göteborg, 2000.
- 19 Franceschi, Caterina, Arbetarbarn värderas lägre än akademikerbarn vid skada. Dagens Nyheter 2007-07-31, s. 6. <http://www.dn.se/debatt/arbetarbarn-varderas-lagre-an-akademikerbarn-vid-skada>.
- 20 Probyn, Elspeth, Everyday Shame. *Cultural Studies* Vol. 18, No. 2/3 (2004): s. 328–349.

DE SOCIALA FÖRVÄNTNINGARNAS INTOLERANS

I förra kapitlet diskuterade jag utbildning som en klassrelaterad norm. Det är en norm som alla människor måste förhålla sig till. Inte minst gäller det unga människor som betraktas som subjekt i vardande. Speciellt gäller det unga från det som ofta kallas "socialt utsatta stadsdelar". Att klassrelaterade normer tenderar att aktiveras just i förhållande till denna kategori unga tydliggörs till exempel i Hartlebs och Josefssons socialreportage som jag diskuterade tidigare. Det åskådliggörs också i den *mängd* uppföljande filmer som Rainer Hartlebs ursprungliga dokumentär om elever från den utsatta stadsdelen Jordbro har alstrat. Till dags dato har han gjort inte mindre än sex sådana uppföljande dokumentärer om hur livet har utvecklats för "Jordbrobarnen". Hartleb menar själv att det är suget efter svar på frågan om "hur det gått" för dessa människor som gjort att filmprojektet varit svårt att avsluta och att det nästan levtt sitt eget liv.¹

Att frågan om "hur det gått" ställdes så ofta i förhållande till min studie kan, som jag varit inne på, förstås som uttryck just för förväntningar som aktiverades av att de unga växt upp i en "utsatt" stadsdel, men också av att många av dem *dessutom* bedöms som "invandrare". I det här kapitlet diskuterar jag hur klassande normer tycks bli än mer aktuella för unga som markeras som icke-svenska.

Att jag här lagt tonvikten på klass som en värderande och graderande ordning betyder inte att jag vill förringa betydelsen av materiella och andra resurser för ungas möjligheter – det har i stället sin bakgrund i de ungas berättelser. När de som markeras som icke-svenska talade om klassrelaterade aspekter var det omgivningens socialt degraderande förväntningar och föreställningar som framstod som problem, snarare än sådant som bristande socioekonomiska eller materiella resurser. Som jag ska visa brottades dessa unga med ett kluster av föreställningar där klass sammanlänkades med idéer om plats, etnicitet, ras och kön. Det innebar att de inte bara kämpade med de allmänna klassande bedömningarna som jag diskuterade i förra avsnittet, utan med ytterligare klassande kriterier. De hade att hantera en intolerans som formas av att de förväntades befinna sig långt ner på den samhällsliga

klassskalan. Här tittar jag närmare på denna typ av intolerans, som jag kallar de sociala förväntningarnas intolerans, och på hur de unga förhandlade med den i sina intervjuerättelser.

Klassade och klassande platser

På ett mer informellt plan är *plats* ett kriterium som ofta används för att bestämma människors klasstillhörighet. De socialreportage som jag har diskuterat, och som fokuserar på före detta elever i "utsatta" ytterstadsdelar, kan återigen användas som exempel. I Hartlebs filmer, liksom i Josefssons bidrag, är det platsen – i dessa fall Jordbro i Stockholm och Biskopsgården i Göteborg – som anses bestämma det sociala utgångsläget för de elever som skildras och som odiskutabelt definierar dem som under- eller arbetarklassbarn.

Kring Jordbro, Biskopsgården och andra "utsatta" stadsdelar, har det etablerats beskrivningskonventioner. Det är beskrivningskonventioner som varierat över tid samtidigt som de är stabila. De är stabila i sin centrerings kring områdena som problematiska samtidigt som det för stunden (mest) alarmerande har varierat i beskrivningarna: de uniforma och storskaliga byggnaderna, den höga andelen invånare med låga inkomster eller utan jobb, eller som under senare år, den höga andelen invånare med utländsk bakgrund.² Ur ett konstruktivistiskt perspektiv kan man säga att beskrivningskonventionerna konstruerar dessa ytterstadsdelar som perifer. De konstrueras dock inte i första hand som platser definierade av sin placering i städernas *geografiska* periferi, utan snarare som platser definierade av sin placering i samhällets *statusmässiga* periferi.³ De har tilldelats en position på den nedre delen av klassskalan och blivit klassade platser.⁴

Det som jag framför allt vill peka på här är dock hur socialt utsatta ytterstadsdelar också blivit till *klassande* platser, platser som bidrar till att definiera invånarnas klassposition – eller med ett annat uttryck – till att de människor som bor på platsen klassas. I beskrivningskonventionerna framstår dessa ytterstadsdelar inte bara som platser med perifer samhällslig status, utan också som platser för *människor* med perifer samhällslig status. Man kan säga att dessa områden gjorts till platser för människor som skiljer sig från samhällets olika normerande ideal på sätt som tenderar att minska deras status.⁵

När förorten länkas till arbetarklass, invandrarskap och farlig maskulinitet

De diskuterade beskrivningskonventionerna innehåller dessutom sammankopplingar mellan "förorten", arbetarklass och invandrarskap. I mina intervjuer brottades de unga med den egna ytterstadsdelen just som en klassande plats. Inte minst gällde det de unga som inte passerade som svenska. Det visade sig dessutom vara de unga *männen* som talade allra mest om sådana erfarenheter och farhågor. De kände sig uppenbart adresserade av de beskrivningar som florerar om ytterstaden där "förorten" inte bara sammanlänkas med underklass och invandrarskap, utan också med kriminalitet och en farlig maskulinitet.⁶

Dessa unga tampades också med hur de till följd av dessa sammanlänknings betraktades i andra rumsliga sammanhang, utanför denna plats. Leos berättelse kretsade till stor del kring detta. Ytterligare ett exempel är Simon. Han bodde vid intervjutillfället kvar i Bremsbodan med sina föräldrar som tillhör den ortodoxt kristna syrianska diasporan. Efter att ha gått samhällsvetenskaplig linje på gymnasiet, läste han nu ekonomiskt program på Stockholms universitet med redovisning som inriktning. Han berättade att han redan på högstadiet blivit intresserad av ekonomifrågor och att hans mål nu var att bli revisor – gärna med jobb på något internationellt renommerat revisionsföretag. På längre sikt ville han gärna starta en egen firma i branschen. När jag frågade hur han förhöll sig till skildringarna av sitt grannskap som kriminellt belastat sa han: "Ja, jag skrattar bara", och markerade därigenom att han tycker detta prat är överdrivet. Samtidigt var det uppenbart att sådana skildringar gjorde honom upprörd. Lika uppenbart var att de påverkade honom personligen: "Hur ska man säga ... Självklart blir man lite knäckt när man får höra sådant. Och man kanske ändå blir stämplad för att man bor här", säger Simon. "Jag har många kompisar, bland annat på universitetet, som driver med mig. Fast det är bara på skämt. Jag och en annan student är från samma område. Det är en gammal kompis från gymnasiet som också läser här. Och då är det några kompisar här på universitetet som säger: 'Jaha, ni är från förorten! Respekt!' Men vad är det för skillnad på om jag är från förorten eller från någon annan del av stan? [...] Jag blir bemött som om jag är från förorten. Det tycker jag inte man ska bli. [...] De som håller på så här är vänner och det är bara på skämt. Men de brukar ta upp att 'Uj, nu kommer

grabbarna från förorten'. Det är ett skämt bara. Man respekterar varandra, men jag vet inte ... Det känns som de vet att du kommer från förorten. Det är just det." Efter att ha konstaterat att "de vet att du kommer från förorten", avslutar Simon med att lägga till att man inte behöver se studiekamraternas kommentarer "som något negativt", att de säkert "inte menar något" och att han tycker att "det är en kul grej".

Flera av de unga männen föreföll uppleva att såväl deras boendemiljö som de själva ifrågasattes. De återgav en smygande känsla av hur deras pålitlighet och hederlighet hamnade i ett tvivlets ljus och av att de blev associerade med en viss "farlighet". På olika subtila sätt blev det under intervjuerna tydligt att flera av dem som var killar från ytterstadens "socialt utsatta" delar, och som dessutom tenderade att uppfattas som invandrare, bar på upplevelser av att sammankopplas med en problematisk maskulinitet associerad med underklass, allehanda sociala problem och eventuellt också kriminalitet.

De unga som markerades som icke-svenska, och inte minst de unga männen, kände sig följaktligen uppenbart klassade av sin uppväxtplats. Som vi såg i utdraget ur intervjun med Simon, tycktes platsens stigma dessutom följa med honom till andra platser. Trots att han positionerade sig med akademisk utbildning – tecknet framför andra på social position och mobilitet – upplevde han att ytterstadens klassning klistrade sig fast vid honom även som student och när han vistades på Stockholms universitet.

Kraften i platsen som klassande kriterium blev tydlig inte minst i de ungas eget förhållande till uppväxtorten. Flertalet av dem som bodde kvar i Bremsboda beskrev hur väl de trivdes samt berättade om de täta vänskapsband och många sociala kontakter som de hade där. Ändå uttryckte alla, utom någon enstaka, tveksamhet till att bo kvar i Bremsboda framöver. En framtid i denna ytterstadsdel tycktes bli problematisk på grund av omvärldens klassande och degraderande bedömningar. För det var bedömningar som riskerade att minska de ungas sociala anseende och vara till men för dem i framtiden. Att Simon i citatet ovan tar loven av sin egen berättelse kan ses i detta ljus och sättas i relation till två aspekter. Den första är det övergripande sätt på vilket han framställde sig under intervjun, nämligen som en kille med höga personliga ambitioner – ambitioner som kommer att övertrumfa omgivningens fördomar och ge honom framgång. Den andra är att Simon under vårt samtal berättar att han skulle vilja bo kvar

i Bremboda i framtiden. Vid en analys av hans berättelse som helhet, blir det tydligt att han brottas med vad detta skulle innebära för honom just i relation till de sammanlänkande nedklassningar som jag diskuterat här.

Klassande bakgrunder

I det mer formella sammanhang som statistik utgör, så används inte sällan föräldrars sociala position som kriterium för att klassbestämma unga. Detta förfarande bygger på en idé om social reproduktion mellan generationerna, det vill säga idén om att föräldrars klassposition tenderar att överföras till barnen.⁷ Migranter passar dock inte alltid in i mottagarländernas klassbestämmande kategoriseringssystem, utan hamnar i det man kan kalla statistiska mellanrum.⁸ Det är till exempel inte ovanligt att migranter oavsett social utgångsposition i födelselandet tilldelas låg status i mottagarlandet och en föreställt låg social position. Inte heller är det ovanligt att sådana föreställningar, tillsammans med andra sociala krafter, kanaliserar migranter till *faktiska* lågstatuspositioner och lågstatusplatser i mottagarlandet. Det här gör att vare sig yrke eller bostadsadress i Sverige på något enkelt sätt är liktydigt med migranternas sociala bakgrund i födelselandet, deras egenupplevda sociala position eller med deras sociala ambitioner.

Många läsare undrar säkert ändå hur föräldrarnas klassposition såg ut. Eftersom min studie inte är någon social kartläggning, så frågade jag inte de unga så mycket om deras föräldrar. De frågar om detta som intervjuerna innehöll var några korta bakgrundsfrågor om ursprungsfamiljens sammansättning, om moderns respektive faderns sysselsättning samt om deras nationella och etniska bakgrund. Om jag för ett ögonblick lämnar det konstruktivistiska klassperspektivet, så kan föräldrarnas klassposition beskrivas på basis av de ungas (knapphändiga) utsagor om moderns respektive faderns sysselsättning. Det ger vid handen att hälften av föräldrarna, arton av totalt trettiosex⁹, skulle kunna kategoriseras som arbetarklass utifrån att de hade eller hade haft LO-organiserade arbeten – flertalet inom industri, vård och barnomsorg.¹⁰

Den andra halvan hamnar, med ovanstående definitionsgrund, utanför arbetarklassen. Fyrtio procent var egna företagare med små familjerörelser och alltså ägare till sina egna produktionsmedel. Egenföretagarna fanns samtliga bland dem som migrerat till Sverige. Alla utom en drev rörelser

inom restaurangbranschen.¹¹ Resterande tio procent hade arbeten som organiseras inom tjänstemanna- eller akademikerförbunden. De jobbade till exempel som it-tekniker, läkarsekreterare, arbetsledare inom vården och liknande. Flertalet av dessa föräldrar var födda i Sverige.

Ovanstående resonemang är ett försök att beskriva föräldrarnas klassposition i *Sverige* på grundval av det yrke som de har eller har haft här. Deras klassbakgrund i födelselandet har jag ännu mindre information om. När det gäller de föräldrar som migrerat vet jag, via de ungas berättelser, att många lämnade sina hemländer som mycket unga – flertalet i de sena tonåren eller i tjuugoårsåldern. De hade alltså knappast själva hunnit skaffa sig någon social position i det land där de var födda. Samtidigt kan själva migrationen ses som uttryck för förhoppningar om ett socialt avancemang – även om den för flera dessutom var en flykt undan förtryck.

Vad gäller utbildning saknade samtliga föräldrar högre sådan. Om detta kom upp under intervjuerna så var de unga noga med att framhålla att föräldrarnas avsaknad av högre utbildning var en effekt av sociala villkor, snarare än av aktiva val och viljeyttringar. Det gällde framför allt dem som hade föräldrar som migrerat från utomeuropeiska länder. ”Mina föräldrar har tyvärr aldrig haft *möjligheten* att studera” var en fras som återkom tillsammans med berättelser om hur föräldrarna uppmuntrade sina barn att ta den chans till högre utbildning som de själva aldrig haft. Med dessa uttalanden positionerade de unga både sig själva *och* sina föräldrar som studieinriktade.

De knapphändiga uppgifter som jag har om föräldrarna är inte bara ett resultat av vad jag valde att fråga om, utan också av vad de unga valde att berätta. Flera uttryckte högaktning för sina föräldrar och stor tacksamhet över deras stöd. Men när det kom till mina frågor om föräldrarna var de inte alltid så pigga på att lämna information. De svarade oftast mycket kortfattat och flera markerade att de såg intervjun som ett samtal om dem själva. Det här kan tolkas på många sätt. En tolkning som jag gjorde redan under intervjusamtalen, och som jag övertygats om alltmer under intervjuanalysen, är att de unga är medvetna om att migranter inte sällan tilldelas låg status i Sverige samt om att föräldrars sociala position ofta används för att bestämma unga människors sociala utgångsläge.¹² De föreföll följaktligen kämpa med att föräldrarnas föreställda eller faktiska sociala position skulle kunna klassa dem själva. Att styra intervjusamtalet bort från

föräldrarna och mot de egna livsvalen kan med denna tolkning ses som deras försök att bli bedömda på egna meriter. I den mån dessa unga talade om sina föräldrar så beskrev de dem ofta som uppåtsträvande – genom migrationen till Sverige, genom hårt arbete, eget företagande och entreprenörskap samt i många fall också genom ambitionen att barnen skulle studera.

Klassande utseenden

Abraham bodde, liksom flera av de andra, kvar i Bremboda med sina föräldrar som tillhör den ortodox kristna syrianska diasporan. Efter att ha läst naturvetenskaplig linje på gymnasiet hade han jobbat på restaurang. Parallellt hade Abraham läst upp sina gymnasiebetyg och därigenom lyckats bli antagen till det som var hans mål; naturvetenskapliga studier vid Stockholms universitet. Detta var ett steg på vägen mot ytterligare en ambition – att bli forskare inom det naturvetenskapliga fältet. När vi sågs hade Abraham dock tagit ett studieuppehåll eftersom han blivit osäker på om valet var riktigt. ”Jag vet fortfarande inte riktigt vad jag vill satsa på när det gäller utbildning. Och samtidigt som jag tycker att man ska avsluta det man börjar med, så är det ju viktigt att det är något man verkligen vill. Då kanske man måste stanna upp tills man kommit fram till det rätta.” Under studieuppehållet arbetade Abraham inom några släktingars restaurangverksamhet. Planen framöver var att återuppta universitetsstudierna. Han planerade att antingen fortsätta på sin naturvetenskapliga utbildning med målet att bli forskare, eller att byta till ett mer yrkesinriktat universitetsprogram som säkrare kunde ge jobb. Här nämnde han möjligheten att gå ekonomiskt program med framtida revisorsarbete som mål. Men Abraham visade sig också ha en reservplan om det inte skulle gå bra med studierna – att öppna en egen verksamhet inom restaurangbranschen, till exempel ett café.

När Abraham ska berätta för mig om sin studietid kommer han nästan omedelbart in på upplevelser av social distans. Han talar om hur han kände sig socialt osäker och obekväm i förhållande till många av de andra studenterna – de studenter som han positionerar som ”svenska”: ”Redan från första dagen pratade svenskarna med varandra på ett ledigt sätt. Jag hade svårt att bara gå fram och prata om vardagliga saker. Och så pratade de om andra saker än det jag är intresserad av. [...] Men jag är egentligen inte intresserad av att ha kontakt med alla. Det var en tjej och ett par killar som jag hade mycket kontakt med. Det är så

jag vill ha det.” Abraham menar att han föredrar att koncentrera sig på en mindre krets och på några få djupare kontakter: ”En av killarna, en grek, tog kontakt med mig direkt. Varför kommer han fram till just mig undrade jag då. Men sen förstod jag att det var för att vi båda är invandrare. [...] Svenskarna liksom vände sig till varandra och efter ett tag så sökte vi invandrare också oss till varandra – även fast vi inte kände varandra sen tidigare”, säger Abraham och förtydligar på min direkta fråga att den kille han kallar ”grek”, precis som han själv, är född i Sverige.

Abraham fortsätter under vårt samtal att reflektera över dessa erfarenheter och över varför han oftast inte tillbringar tid med eller försöker knyta vänskapsband med personer han kallar svenska: ”Det beror nog på att man känner sig osäker på sig själv. Det beror till exempel på att svenskarna är bättre på svenska. Sen tänker man att de kanske ser ner på invandrare och på folk från min del av Stockholm – att de tror man är underklass, att de utgår från att man gillar hiphop, gillar kriminalitet och talar dålig svenska.”

Liknande upplevelser återkommer hos andra med erfarenhet av att markeras som icke-svenska. Jämfört med dem har dock Abraham ganska bestämda tolkningar av sina upplevelser. Han anger sin förväntan om social degradering som ett av skälen till att inte ha knutit vänskapsband med några av de kurskamrater som han definierade som svenska. Den befarade nedklassningen av honom som ”underklass” sammankopplar han med en annan bestämning – bestämningen av honom som invandrare och som icke-svensk. Utgångspunkten för denna bestämning är underförstådd i Abrahams svar, men handlar om utseende och hudfärg och om de betydelser som dessa tillskrivs.

I Abrahams berättelse framstår icke-vithet som ett tecken som bidrar till positionering av honom som invandrare, men *också* som underklass. Detsamma återkommer i andra berättelser. Det som dessa unga brottas med förefaller i själva verket vara det som Julie Bettie beskriver som en mycket vanlig klassförståelse – en förståelse där klass och utseende sammankopplas och där människor som tillskrivs icke-vithet tenderar att uppfattas som underklass.¹³

Samverkande klassande kriterier

Den icke-vithet människor tillskrivs kan alltså bidra till att de *dessutom* tillskrivs lägre klasspositioner. Om vi återvänder till frågan om plats som klassande kriterium, så är det tydligt att

även klassade platser i dag sammanlänkas med icke-vithet. Socialt utsatta stadsdelar skildras i dominerande beskrivningar som platser för människor i ”de lägre samhällsskikten”, men också som platser för invandrare. De framstår som platser för människor som skrivs ut ur svenskheten till följd av den vithet som dagens svenskhet definieras av.¹⁴ Med detta resonemang vill jag fästa uppmärksamheten på att positionen icke-vit och icke-svensk i dessa beskrivningar sammansmälter med positionen i ”de lägre samhällsskikten”.

Sammanfattningsvis så brottades de unga som markerades som icke-vita, liksom andra unga, alltså med att deras livsval klassades. Men de kämpade som vi sett dessutom med ett kluster av ytterligare klassande kriterier relaterade till plats, etnicitet och utseende. Det var kriterier som formade deklaserande innebörder som lades i deras uppväxtplats, bakgrund och utseende. Man skulle kunna säga att deras berättelser speglar att de inte bara riskerade att stöta på patrull om de skulle försöka passera som svenska, utan även om de försökte gälla som medelklass.¹⁵ Som vi sett upplevde en del av de unga också att de – vid sidan av arbetarklasspositioner – sammankopplades med vad som närmast kan betraktas som underklasspositioner. Detta var allra tydligast när det gällde dem som placerades i positionen ”invandrarkille”.

Klibbig nedklassning och de sociala förväntningarnas intolerans

De föreställningar som jag diskuterat – där klass sammankopplas med plats, etnicitet och utseende – formar det som jag kallar de sociala förväntningarnas intolerans. Det är en intolerans som innebär att man på grundval av innebörder som andra lägger i förortsbakgrund, invandrarbakgrund och icke-vithet riskerar att bedömas och betraktas som tillhörig lägre sociala skikt – eller med ett annat uttryck, att man riskerar att klassas ner.

Förortsbakgrund, invandrarbakgrund och icke-vithet är dock faktorer som inte så lätt kan väljas eller väljas bort. De är med andra ord inte så lätta att påverka eller befria sig från. När sådana faktorer tillskrivs nedklassande innebörder, riskerar dessa klassningar att klibba sig fast. De sociala förväntningarnas intolerans betyder därmed att de unga som kategoriserades som icke-vita inte bara riskerade att mötas av antaganden om sin sociala bakgrund. De riskerade dessutom

att andra skulle ha antaganden om deras *framtida* sociala position.

När det gäller sådana antaganden om framtida social position kan man knyta an till frågan om ”hur det gått”. Den skulle sammanfattningsvis kunna förstås som en undran, byggd på en farhåga som rymmer vissa antaganden – en undran om huruvida de som en gång var klasskamrater i konkret bemärkelse fortsättningsvis skulle komma att vara klasskamrater i överförd bemärkelse – det vill säga en undran om de som var elever i samma skolklass *framöver* skulle komma att tillhöra lägre samhällsklasser.

Ovan har jag placerat in de ungas berättelser i en kontext och skisserat de sociala förväntningarnas intolerans som de, som markerades som icke-svenska, navigerade i förhållande till. I nästa kapitel tittar jag närmare på hur dessa unga själva positionerade sig klassmässigt och diskuterar hur de själva gjorde klass. Jag visar då hur de förhandlade med de olika aspekterna av de sociala förväntningarnas intolerans – och med dess klabbighet.

NOTER

- 1 Se t.ex. Redvall, Eva, Sydsvenskan, Kultur och nöjen. Alla mår bra i Jordbro. 2006. <http://sydsvenskan.se/nojen/article181320.ece> (Hämtad 2011-09-27). SVT, UR. Kunskapskanalen, Dokumentären. 2011. <http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=136456&a=2404694> (Hämtad 2011-09-27) Svenska Filminstitutet, Svensk Filmdatabas. Nya barn i Jordbro. 2011. [http://193.10.144.135/\(v0ozkjr3r52fyzasa4tgya45\)/movie.aspx?Id=46630](http://193.10.144.135/(v0ozkjr3r52fyzasa4tgya45)/movie.aspx?Id=46630) (Hämtad 2011-10-01).
- 2 Jfr Ristilampi, Per-Markku, *Rosengård och den svarta poesin: en studie av modern annorlundahet*, B. Östlings bokförlag, Symposion, Diss. Lund: Universitet. Stockholm, 1994.
- 3 Runfors, Ann, Att ges plats och att ta plats: Om kulturaliserade urbana rum, unga män och konstruktion av hemhörighet. I *Andra Stockholm: liv, plats och identitet i storstaden*, Larsson, Bo & Svensson, Birgitta (red.), Stockholmia, Stockholm, 2011.
- 4 Jfr Andersson, Åsa, *Inte samma lika: identifikationer hos tonårsflickor i en multi-etnisk stadsdel*, B. Östlings bokförlag. Symposion, Diss. Göteborg: Univ., 2003. Eslöv, 2003.
- 5 Se t.ex. Molina, Irene, Rasifiering. I Bortom vi och dom: teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering. Paulina de los Reyes, Masoud Kamali, (red), SOU 2005: 41, s. 95–112. Fritzes offentliga publikationer, Stockholm, 2005. Runfors, Ann, Att ges plats och att ta plats:

- Om kulturaliserade urbana rum, unga män och konstruktion av hemhörighet. I *Andra Stockholm: liv, plats och identitet i storstaden*, Larsson, Bo & Svensson, Birgitta (red.), Stockholmia, Stockholm, 2011.
- 6 Runfors, Ann, Att ges plats och att ta plats: Om kulturaliserade urbana rum, unga män och konstruktion av hemhörighet. I *Andra Stockholm: liv, plats och identitet i storstaden*, Larsson, Bo & Svensson, Birgitta (red.), Stockholmia, Stockholm, 2011.
 - 7 Se t.ex. Behtoui, Alireza, *Om de hade föräldrar födda på "rätt plats"*: om ungdomar med utländsk bakgrund i det svenska utbildningssystemet och på den svenska arbetsmarknaden, Integrationsverket, Norrköping, 2006. <http://www.mkc.botkyrka.se/biblioteket/Publikationer/ri2005/bilagor/2006-502.pdf>.
 - 8 Jfr Skeggs, Beverley, *Bev's Use of Class*, working paper presented at Conceptual Workshops with Beverley Skeggs, The Centre for Gender Studies, Department of Ethnology, Comparative Religion and Gender Studies, Stockholm University, 2007.
 - 9 31 av totalt 36 föräldrar var födda i ett annat land än Sverige.
 - 10 Elva av dessa arton var vid intervjutillfället sjukskrivna, sjukpensionerade eller dylikt, ofta till följd av arbetsskador – vilket illustrerar att många arbetaryrken i ett livslöppsperspektiv tenderar att leda till utslitning snarare än, som inom medelklassyrken, till avancemang i lön och befattning (Ahrne m.fl. 2003:81). Arbetaryrken tenderar emellanåt att vara jobb där det, som Maja Ågren säger, "går utför med kropp och med lön" (2006, s. 189).
 - 11 Eftersom företagen i fråga är av typen familjeföretag har jag även räknat mödrarna i dessa familjer till kategorin småföretagare – även om de unga snarare beskrev dem som huvudansvariga för hemmet och familjen och mer upptagna med detta än med företaget. Med detta sätt att kategorisera återfinns 31 av 36 samtliga av de föräldrar som migrerat till Sverige i företagarkategorin.
 - 12 De unga som hade småföretagande föräldrar beskrev många gånger företagande som långt mer lönsamt än en anställning och som en syssla som tillmättes värde i egna kretsar. De tycktes dock medvetna om att detta inte gav föräldrarna någon vidare social position i ett svenskt samhälleligt sammanhang.
 - 13 Bettie, Julie, *Women without class: girls, race, and identity*, University of California Press, Berkeley, 2003. s. 38, 48.
 - 14 Molina, Irene, Rasifiering. I *Bortom vi och dom: teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Paulina de los Reyes, Masoud Kamali, (red), SOU 2005: 41, s. 95–112. Fritzes offentliga publikationer, Stockholm, 2005.
 - 15 Jfr Probyn, Elspeth, Everyday Shame. *Cultural Studies* Vol. 18, No. 2/3 (2004): s. 328–349.

LÄRA SIG SIN PLATS?

Som jag visade i förra kapitlet, brottades många av de unga från Bremboda med att de tenderade att sammankopplas med lägre klasspositioner och dessutom förväntades inta sådana i framtiden. Liksom alla typer av förväntningar utgör också sådana antaganden en typ av villkor. Sociologen, klass- och genusforskaren Julie Bettie diskuterar i sin studie av unga kvinnor och klass till exempel hur förväntningar om icke-vithet, som lika med underklass, skapar villkor och hur dessa villkor kan *leda* människor till de förväntade positionerna.¹ Samma resonemang kan föras även om andra typer av antaganden om lågstatuspositioner. Det betyder att de sociala förväntningarnas intolerans som jag diskuterat här – där unga på grundval av innebörder som omgivningen lägger i icke-vithet, plats och bakgrund möts av antaganden om låga klasspositioner – kan diskuteras som en typ av villkor. Det betyder vidare att dessa villkor skulle kunna bidra till att rikta de unga mot lägre samhällspositioner.

Hur var det då med dem som jag intervjuade? Placerade de sig själva längst ner på samhällsstegen utan speciellt mycket ambitioner och framtidsvisioner? Intog de unga de underklassklasspositioner som de upplevde att andra tillskrev dem? Hade de lärt sig sin plats, det vill säga vilken plats på samhällskartan som omgivningen förväntade sig att de skulle inta?

Som vi sett fanns det några som levde upp till omvärldens negativa förväntningar om arbetslöshet och kriminalitet. De två killarna som avtjänade fängelsestraff vid intervjutillfället kan till exempel sägas ha intagit sådana positioner som de emellanåt förväntades inta och tillskrevs. De flesta gjorde det dock inte. Snarare framstod flertalet av de unga som fyllda av ambitioner och framtidsplaner, och många var dessutom mitt uppe i att förverkliga dem.

Tapio, som hade föräldrar med ursprung i Finland och som bodde tillsammans med sin mamma i Bremboda, kan på ett plan sägas vara en av dem. Han hade utbildat sig med ett konkret mål för ögonen, elektrikeryrket, och hade när vi sågs nått sitt mål med en anställning som elektriker.

Men samtidigt som Tapio erövrat den yrkesposition han siktat på, så skiljer sig hans berättelse på flera sätt från många andras. Han beskriver den sociala position han intagit som redan utmejslad åt honom. Tapio säger till exempel att det

redan när han gick i grundskolan var ”rätt så självklart” för honom att satsa på ett hantverksyrke. När han berättar att han ville gå elprogrammet på gymnasiet, säger han att valet var ”rätt så givet”. Då jag frågar vad han menar, förklarar han att hantverksinriktningen kändes ”given” eftersom han tycker ”att det är tråkigt att läsa och skriva”. ”Redan på högstadiet tänkte jag att nu läser jag inte vidare. Nu läser jag bara tre år och så går jag ut på arbete. Så slipper jag det här sedan. [...] Jag hade inget intresse ju. Så det var ju mest nåt hantverk jag sökte. Och då passade elkunskap jättebra.”

Tapios berättelse skiljer sig alltså från många övrigas genom att han beskriver sin intagna sociala position närmast som förutbestämd. Den skiljer sig även i det att han säger sig sikta mot samma yrke som sin far. Att det blev just elkunskap som han satsade på har, enligt Tapio, att göra med att hans pappa är ”gammal elektriker”. ”Jag tänkte att om pappa var elektriker så passar det nog mig också.” När jag frågar Tapio hur han tror att hans liv kommer att se ut om fem år, säger han: ”Jag är fortfarande elektriker. Förhoppningsvis i samma firma.”

Tapios berättelse får här agera tydliggörande kontrast till majoriteten av de intervjuade. De övriga berättade om sina val och planer på helt andra sätt – som strävanden efter något mer än det givna och efter något mer och annat än de egna föräldrarnas livserfarenheter. Ytterligare något som skiljer Tapios berättelse från flertalet andra är att han inte ger uttryck för några uppåtsträvande framtidsplaner. I stället beskriver han det som om han, så att säga, sitter nöjd.

Leo, som vi mötte inledningsvis, hade precis som Tapio gått yrkesinriktad linje på gymnasiet. Precis som Tapio har han redan etablerat sig inom det yrke han utbildat sig till. Leos berättelse är dock ett exempel på hur berättelserna kan forma sig till anspråk på positioner och platser bortom det som man har närmast inom räckhåll – anspråk som medför att olika hinder måste övervinnas. Berättelser om olika typer av strävanden är i själva verket ett av de mer framträdande dragen i intervjuerna.

Med det konstruktivistiska klassperspektiv jag använder här kan den fråga som bildar rubrik till detta kapitel – frågan om huruvida de sociala förväntningarnas intolerans har medfört att de unga ”lärt sig sin plats” – omformuleras till en fråga om huruvida de unga *gjorts* till arbetar- och underklass. Ett sätt att svara på den frågan är att analysera hur de unga själva svarar på de klasspositioner som de tillskrivs. När de berättar om sina liv beskriver de inte bara livsval och framtidsplaner.

De manövrerar också i förhållande till klassande normer och intoleranser samt *positionerar sig själva* på den bedömnings-skala som jag diskuterat i termer av klass. Om man på detta sätt ser deras berättelser om livsval och planer som positioneringar *i sig* visavi de klassningar som följer de sociala förväntningarnas intolerans och dessa klassnormer, så kan man diskutera *hur de unga själva gör klass*.²

Att sträva – snarare än att bara vara

Berättelserna om strävanden efter positioner och platser bortom de givna – där olika svårigheter måste bemästras på vägen – var alltså återkommande. Att inte bara *vara*, utan att på detta sätt positionera sig som uppåtsträvande och framtidsinriktad, kan i sin tur, med klass- och genusforskaren Beverley Skeggs, ses som ett sätt att kommunicera social mobilitet.³

Det absolut vanligaste sättet att i intervjuerna positionera sig som uppåtsträvande var att *framhålla utbildning*. Ett exempel är Simon, som vid tidpunkten för intervjun gick ekonomiskt program på Stockholms universitet. På min första intervjufråga om vad som hänt sedan vi sågs för tio år sedan, väljer Simon att tala om vad som hänt på just utbildningsfronten. Han beskriver hur han varit studieinriktad ända sedan mellanstadietiden och att han blev intresserad av ekonomifrågor redan i högstadiet. ”Då kände jag att det här är något för mig och att jag gärna ville förkovra mig i det.

... Sen har jag fortsatt sen dess”, säger Simon och tillägger lite senare att han ”kört samma race och bara studerat utan att tänka så mycket på det. Det är en del av ens liv, studierna.” Han menar också att han genom att studera ”gör något typ unikt”. Min följdfråga om vad han menar med det, leder till ett längre resonemang där Simon till slut säger att ”man kanske jämför med sina föräldrar” och att det kanske handlar om att ”man får den här positionen som ens föräldrar inte hade”.

Ytterligare ett exempel är Madlen. Även hon var mitt i en ekonomutbildning på Stockholms universitet. Vi har tidigare sett hur hon positionerade sig som uppåtsträvande genom att framhålla hur hon målmedvetet satsat och satsar på högre utbildning. Men hon positionerade sig också med hjälp av platsen för denna utbildning. Madlen berättade att hon ”alltid” eftersträvat en examen från Stockholms universitet. Denna ambition gjorde att hon satsade på deras ekonomiprogram, *trots* att denna skola var den enda som hade för höga intagnings-

poäng för henne. I stället för att söka programmet på en annan högskola, valde hon att läsa enstaka kurser i syfte att skaffa de poäng som skulle kunna öppna vägen till det åtrådda universitetet.

När jag frågar varför hon föredrog att gå ekonomprogrammet just på Stockholms universitet så hänvisar hon till status.

”Om man tänker efter så är det det här med status. Det är så faktiskt, att man ser Stockholms universitet som en bättre skola. [...] Man tänker så. Jag tänkte så ... att om man tar sin examen från Stockholms universitet så är det lite mer status. Det var så jag tänkte”, säger Madlen och betonar att hon ända sedan gymnasietiden haft, inte bara ekonomprogrammet, utan även Stockholms universitet i sikte.

Att framhålla just högskoleutbildning var inte bara det vanligaste sättet att positionera sig som uppåtsträvande, utan också det vanligaste sättet att göra anspråk på något mer än vad de egna föräldrarna gjort.⁴ För som nämnts saknade samtliga av de ungas föräldrar högre utbildning. Sammanfattningsvis kan man säga att de unga, som positionerar sig med hjälp av just utbildning och utbildningssträvanden själva använde sig av dominerande klassnormer för att kommunicera framgång. De använde den utbredda tankefiguren om högre utbildning som verktyg i sig för att ta sig uppåt på en social samhällssteg.

Den här idén om högskoleutbildning, som tecken på framgång och på en position på övre delen av klasstegen, strukturerade inte bara vad och hur de intervjuade berättade. Den steg också in i själva undersökningen på ett mycket konkret sätt, nämligen i val av plats för intervjun. Jag lät de unga bestämma var vårt samtal skulle äga rum. Min tanke var att minimera deras besvär, men framför allt att vi skulle ses på ett ställe som de kände sig bekväma med. Jag erbjöd mig att komma till deras hem, till deras stadsdel, till ett café eller till något annat ställe som de föredrog. Jag bjöd dem också att komma till mitt tjänsterum på Stockholms universitet. Mitt enda krav var att intervjun skulle ske på en plats där vi kunde tala någorlunda ostört.

I telefonsamtalen om var vi skulle ses, tyckte jag mig tydligt förnimma att många av de unga uppfattade såväl Stockholms innerstad som Stockholms universitet som okänd terräng. Flertalet föredrog att bli intervjuade på en plats i den egna stadsdelen och ett par av dem i det egna hemmet. Några få valde dock att träffas på mitt tjänsterum på Stockholms universitet. De som gjorde det valet var dessutom mycket måna om att vi skulle ses just där.

I efterhand kunde jag se ett mönster och ett samband mellan de ungas val av plats för intervjun och det förhållningssätt till

utbildning som de förmedlade under intervjun. De tre som var måna om att bli intervjuade på mitt tjänsterum på Stockholms universitet var alla mitt uppe i en högskoleutbildning och tillhörde dessutom dem som mest entydigt och utan ambivalens positionerade sig som personer som valt "utbildningsvägen". Dessa ungas val av mötesplats kan med andra ord även ses som ett sätt att positionera sig som uppåtsträvande i förhållande till den klassande rangskalans utbildningsnorm.

Bland dem som satsade på eller talade om att framöver satsa på eftergymnasiala studier, fanns som nämnts dessutom ett antal som, sina ambitioner till trots, uttryckte ambivalens kring att "gå utbildningsvägen". Även dessa unga visade sig använda högskoleutbildning för att positionera sig som uppåtsträvande. Morgan är ett exempel. Han bodde i Bremboda med sina föräldrar som båda kom från ett afrikanskt land. När vi sågs höll Morgan på med högskoleförberedande studier. Han beskrev hur han efter en tid på engelskspråkig naturvetenskaplig linje bytt till ett internationellt inriktat Baccalaureate-program, också det engelskspråkigt. Han framhöll också att hans plan att därefter söka Handelshögskolan på senare tid hade ersatts av ambitionen att försöka komma in på London School of Law eller London School of Economics. "Det är den mest prestigefyllda skolan i hela Europa", som han själv uttryckte saken. Morgan underströk alltså olika utbildningsambitioner mycket starkt – trots att han senare under intervjun gav uttryck för en mängd ambivalenser inför att "gå utbildningsvägen".

Alternativa uppåtsträvande ambitioner

Som jag diskuterat var det inte alla unga som beskrev satsningar på utbildning. Flertalet uttryckte dock *ändå* uppåtsträvande ambitioner. Det var olika typer av ambitioner som dock inte alltid överensstämde med det föreskrivande livsmanus som jag diskuterat. Sådana alternativa ambitioner, som ligger vid sidan av det föreskrivande livsmanuset och dess medelklassnormer, kom bland annat till uttryck bland dem som inte slutfört gymnasiet. Zelia är ett exempel. Strax efter att hon hoppat av gymnasiet träffade hon en man som hon sedan gifte sig med. Hon flyttade då från sina turkiskättade föräldrar till en lägenhet i en förort nära Bremboda tillsammans med sin man. Efter att ha jobbat i en klädbutik vikarierade hon ett år som barnskötare på en förskola, där hon också arbetade när vi möttes. Hon hade

inga bestämda yrkesdrömmar, men ville gärna ha ett kontorsarbete eller något annat som inte var så tungt eftersom arbetet på förskolans småbarnsavdelning gett henne ryggproblem. Zelia var vid tiden för intervjun gravid och skulle snart gå på mammaledighet. Hon var också precis på väg att lämna förortslägenheten och flytta till ett radhus i ett villaområde. Det var just via boendet som Zelia uttryckte sina strävanden: "Alltså vi är bara tjugo år och nu har vi ett eget hus. Jag har aldrig sett några andra som köpt hus så unga."

För Zelia handlade satsningen på huset om att skaffa sig "något eget", något som hon *äger* i stället för att som föräldrarna "hyra hela livet". Platsen för denna satsning visade sig också viktig. Det handlade om att äga i Sverige i stället för att göra som föräldrarna – investera i Turkiet. Frågan om valet av plats *inom* Sverige visade sig också central. Huset ligger i ett område där det "bara bor svenskar", vilket enligt Zelia kommer att ge barnet bättre framtidsutsikter.

Ett annat exempel på en alternativ uppåtsträvande ambition är Feti som bodde i Bremboda med sina föräldrar som också har sin bakgrund i Turkiet. Han hade nyligen gift sig och skulle snart bli pappa. Liksom Tapio hade han gått i sin fars fotspår, vilket för Feti betydde ett arbete i gatuköksbranschen. Feti var den första av de forna klasskamraterna som hoppade av gymnasiet. Det skedde då han erbjöds jobb i en släktings snabbmatsrestaurang. Feti berättar att hans pappa avrådde honom från den, i hans tycke, alltför slitiga gatuköksbranschen. Samtidigt framstår faderns och släktens kunskaper samt kontakter som det som leder Feti bort från gymnasiet, in i yrkeslivet och gatuköksgebitet. Han fortsatte inom branschen, lärde upp sig hos ytterligare en släkting och hade, när vi möttes, just övertagit ett av pappans företag – ett gatukök som han drev tillsammans med en jämnårig släkting. Trots att Feti alltså inte hade satsat på varken gymnasial eller eftergymnasial utbildning och trots att han gått i pappans fotspår, så positionerade han sig ändå som uppåtsträvande och framgångsrik på olika sätt. Han positionerade sig som egenföretagare med eget gatukök vid extremt unga år. Dessutom positionerade han sig genom att inrikta sig på något bättre och mer än fadern, eftersom Fetis dröm var att på sikt öppna ett större gatukök och att göra det på en mer prestigefylld plats, i Stockholms innerstad.

Dessa alternativa ambitioner – vid sidan av det normerande livsmanuset – var alltså av olika karaktär. De förenades dock av att de ofta var anspråk på något annat och emellanåt också något mer och bättre än föräldrarnas livsval.

Göra klass och göra motstånd

De unga förhöll sig, som jag visat, tydligt till normen om högre utbildning. De förhöll sig också till de nedklassningar som avvikelser från normen riskerar att medföra. De som markerades som icke-vita och icke-svenska förhöll sig *dessutom* till de nedklassningar som följer på de sociala förväntningarnas intolerans. I deras berättelser framstod satsning på utbildning ofta som omgärdad av en speciell laddning och som kopplad till ett kraftfält av förhoppningar. Berättelserna uttryckte direkt och indirekt förhoppningar om att utbildning, och speciellt högskoleutbildning, skulle vara ett verktyg för att övervinna de nedklassande innebörder och förväntningar som omgivningen lade in i de ungas förortsbakgrund, invandrarbakgrund och icke-vithet.

Den utdelning som en satsning på utbildning förväntades ge var med andra ord flerbottnad. Den föreföll inte bara handla om ett yrke med kvalificerade uppgifter och status, utan också om utdelning i form av ett högre samhällsligt socialt anseende. Abraham förde under intervjun ett resonemang som skulle kunna förstås i detta ljus, nämligen ett resonemang om vikten av akademisk utbildning trots att den kanske inte är formellt nödvändig. Han använde en stor del av vårt fyra timmar långa samtal till att reflektera över olika livsval och framtidsmöjligheter. När vi sågs hade han ett sabbatsår från sina universitetsstudier, och hans tankegångar cirkulerade kring om han skulle gå vidare med högskoleutbildning eller satsa på att bygga upp ett eget företag: "Att ha en egen rörelse, till exempel inom restaurangbranschen är ett sätt att få ett bra liv utan högskoleutbildning – det ger en bra inkomst", säger Abraham och menar att man inom restaurangbranschen kan få en långt mycket högre månadslön än inom de arbeten som en högskoleutbildning leder till. "Men samtidigt vill jag nog inte leva det liv som en egen restaurang innebär, med jobb alla veckans dagar och långa arbetspass", säger han sedan. "Visst kan det bli mindre jobb när man kommit upp sig, men det är ändå monotont ..."

Abraham berättar att en orsak till att han ännu inte återupptagit sina högskolestudier är att han inte riktigt vet vad han vill satsa på när det gäller utbildning. Att det handlar om att satsa blir ganska klart: "Antingen går jag ekonomiprogrammet – som är mer av en yrkesutbildning. I så fall är jag ekonom, till exempel revisor, om fem år. Eller så fullföljer jag min naturvetenskapliga utbildning och blir forskare." Eftersom Abraham

väldigt bestämt menar att man ska avsluta det man påbörjar, så vill han komma fram till vad han *verkligen* vill innan han fortsätter på studievägen.

Sedan finns det något som gör honom allmänt tveksam till en högskolesatsning. Abraham menar att "man som invandrare i Sverige alltid är rädd för framtiden, för att inte få jobb utifrån sina kvalifikationer". Han tillfogar att han "som invandrare" också kan oroa sig för att han ska bli socialt exkluderad och känna sig utanför om han jobbar på en arbetsplats dominerad av "svenskar".

"Om jag ska vara helt ärlig så finns det olika scenarion", fortsätter Abraham och syftar på framtiden och de olika planerna. "Antingen så blir allt misslyckat med skolan. Då blir det restaurangbranschen. Då startar jag eget, som till exempel något café. Men jag vill inte ha hjälp av farsan eller av släkten." Abraham syftar här på att pappan och andra släktingar är egna företagare inom restaurangbranschen med lång erfarenhet och stort kontaktnät. "Men", säger Abraham, "jag vill klara mig själv. Så det kanske blir ett helt vanligt arbete till att börja med, industriarbete eller nåt. Så gjorde ju mina föräldrar och min släkt när de kom hit. De tog ett industriarbete och slet på och jobbade ihop pengar som de kunde investera i någon rörelse. Ja, ibland tvekar man", suckar han, när han resonerat sig igenom fördelar och nackdelar med att satsa på studier respektive företag.

Beverley Skeggs menar att de samhälleligt dominerande idéerna om att man bör satsa på högre utbildning för framtida framgång är kopplade till idéer om kulturell ackumulering och investeringar i framtiden. Genom att i det egna jaget (alternativt i avkomman) investera kultiverande aktiviteter, och framför allt utbildning, ackumuleras ett kapital som tillskrivs ett bruksvärde likaväl som ett utbytesvärde.⁵ Sådana sammanlänkade föreställningar om kulturell ackumulering och framtidsinvesteringar synliggörs bland annat i talet om att vi lever i ett kunskaps-samhälle – ett samhälle där investering i sekundärutbildning (utbildning efter den av staten föreskrivna och obligatoriska) ses som en förutsättning för flertalet yrken och som oundgängligt för den som strävar efter en värderad samhällsposition.⁶

I sina funderingar kring framtiden tycks Abraham tänka just i termer av framtidsinvesteringar. Han förefaller jämföra två typer av investeringar: å ena sidan investering i det egna jaget med hjälp av utbildningens symboliska kapital, å andra sidan investering i ett eget litet företag med hjälp av ekonomiskt kapital. Trots att det verkar vara mer på pluskontot för

företagarlinjen, slår Abraham fast att pengar inte är allt och att han, hur han än gör med företagandet, "vill ha en utbildning att falla tillbaka på". "*För trots allt anses det lite lågt att inte ha en utbildning i Europa i dag*", säger Abraham [min kursivering].

Abraham talar alltså om att skaffa sig en universitetsexamen inom naturvetenskap eller ekonomi *även* om han bestämmer sig för att satsa på restaurangbranschen där han formellt sett inte behöver den utbildning det är fråga om här. Faktum är att liknande sätt att resonera återkom hos två av de andra unga männen som hade småföretagande som möjligt framtidsscenario. Båda de framtidsinvesteringar som Abraham talar om uttrycker hans sociala strävanden. Men när han motiverar den tänkta utbildningssatsningen med att "det anses lite lågt att inte ha en utbildning i Europa i dag", så formulerar han något som återkommer i flera av intervjuerna – nämligen idén om att investering i det egna jaget via utbildning är ett måste om man strävar efter samhällsligt *socialt anseende*.

När Abraham säger att han, oavsett framtida sysselsättning, vill ha en utbildning att luta sig mot, så kan det ses som uttryck för en medvetenhet om att småföretagandet inte kommer att ge honom någon högre status i en svensk kontext. Inte heller kommer småföretagandet att förhindra att klassningarna som följer med förortsbakgrund, invandrarbakgrund och icke-vithet klibbar sig fast vid honom. Det som han i stället förmedlar är förhoppningen om att högre utbildning kan vara ett verktyg för att undvika sådan nedklassning. När han, till synes motsägelsefullt, på en och samma gång talar om att starta ett café och att ta en universitetsexamen, så beskriver han inte bara ambitioner och möjliga livsval. Han förhandlar också med samspelande och kletiga klassningsprinciper och svarar på förväntade nedklassningar.

Att just utbildning så ofta framhölls kan alltså inte bara förstås som ett sätt att göra klass genom att positionera sig på klasskalans övre del. Det kan också förstås som en form av motstånd mot de sociala förväntningarnas intolerans. Det kan tolkas som en strategi för att försöka övervinna den nedvärdering av det egna anseendet som följer av denna intolerans och som ett försök att skapa sig själv som ett värderat subjekt.

Avslutningsvis vill jag återvända till resonemanget om hur sammankopplingar av icke-vithet och underklass kan skapa villkor som riktar människor mot underklasspositioner och till frågan om vad de ungas erfarenheter lärt dem om deras plats på samhällskartan. Sammanfattningsvis kan man säga att de unga genom att positionera sig på skilda sätt också gjorde

klass på olika sätt. Några av dem infriade förväntningar om arbetslöshet och kriminalitet – och levde därmed de tilldelade positionerna. Andra positionerade sig tvärtom som socialt uppåtsträvande.

De som positionerade sig som socialt uppåtsträvande var i själva verket det stora flertalet. Man kan säga att dessa unga gjorde motstånd mot att bli inskrivna i underklasspositioner genom att göra klass på sätt som *inte* motsvarade omvärldens ofta negativa förväntningar. En del gjorde klass genom att själva framhålla klassningskriteriet framför andra – utbildning. Andra gjorde klass med hjälp av alternativa strävanden, som inte rymts i medelklassmanuset och som inte ger poäng på den klassande bedömningsskalan. Men de skildrade ändå dessa strävanden som en klättring uppåt på en social stege.

NOTER

- 1 Bettie, Julie, *Women without class: girls, race, and identity*, University of California Press, Berkeley, 2003. s. 41.
- 2 Jfr Bettie, Julie, *Women without class: girls, race, and identity*, University of California Press, Berkeley, 2003. Skeggs, Beverley, Bev's Use of Class, working paper presented at Conceptual Workshops with Beverley Skeggs, The Centre for Gender Studies, Department of Ethnology, Comparative Religion and Gender Studies, Stockholm University, 2007.
- 3 Jfr Skeggs, Beverley, Bev's Use of Class, working paper presented at Conceptual Workshops with Beverley Skeggs, The Centre for Gender Studies, Department of Ethnology, Comparative Religion and Gender Studies, Stockholm University, 2007.
- 4 Även om det framför allt var högstudier som accentuerades bland de unga och även om gymnasiet i dag i offentlig diskurs betraktas som en i det närmaste obligatorisk skolform så positionerade sig Leo som vi mött tidigare med hjälp av sin gymnasieutbildning.
- 5 Skeggs, Beverley, Bev's Use of Class, working paper presented at Conceptual Workshops with Beverley Skeggs, The Centre for Gender Studies, Department of Ethnology, Comparative Religion and Gender Studies, Stockholm University, 2007.
- 6 Idvall, Markus & Schoug, Fredrik (red.), *Kunskapssamhällets marknad*, Studentlitteratur, Lund, 2003.

OSÄKERHETER OCH TILLHÖRIGHETENS INTOLERANS

Som jag visade i kapitel 5, positionerade sig många av de unga som socialt uppåtsträvande. Flera av dem som markerades som icke-svenska, gjorde på detta sätt motstånd mot negativa förväntningar och nedklassningar. Därigenom gjorde de också klass på ett annat sätt än vad omgivningen ofta förväntade sig. Som vi ska se uttryckte många dock *ändå* osäkerhet kring olika livsval. I detta kapitel fortsätter jag att analysera frågan om vad de ungas erfarenheter lärt dem om deras plats på samhällskartan, med fokus på nämnda osäkerhet.

Kristoffer bodde tillsammans med sina föräldrar i ett villaområde i utkanten av Bremsboda. Föräldrarna har etnisk svensk bakgrund. Kristoffer själv är blond och blåögd och är en av de två intervjuade som blir definierad som svensk av omgivningen och själv också definierar sig så. Liksom många av de andra unga så positionerade sig Kristoffer som uppåtsträvande. Det gjorde han på flera sätt, till exempel genom anspråk på högskoleexamen, på ett yrke med status samt även på ett boende med status. I intervjun berättar han att han gått naturvetenskaplig linje på gymnasiet, nu går på Kungliga Tekniska högskolan (KTH), i framtiden vill jobba med datorer, köpa en bostadsrätt i Stockholms innerstad samt så småningom investera i ett hus i ett villaområde ”med blandade villatyper”.

Kristoffers sätt att beskriva sina ambitioner och framtidsplaner avviker dock från hur de som markerades som icke-svenska berättade om sina strävanden. För till skillnad från dem beskriver han *inte* sina strävanden som omgärdade av svårigheter och tvivel. Påfallande i intervjuerna med de unga som markerades som icke-svenska var nämligen att vissa strävanden var sammankopplade med osäkerhet. Leos intervju, som jag återgav i kapitel 2, är ett av många exempel på hur talet om livsval och strävanden kunde forma sig till berättelser om kamp mot olika typer av svårigheter, tvivel och osäkerhetskänslor.

Villkor som skapar osäkerhet kring vissa livsval

Trots att många av de intervjuade framhävde utbildning, så var utbildningssatsningar ett område där deras osäkerhetskänslor

visade sig. Detta återkom även bland dem som satsade på högskole-/universitetsutbildning *utan* att uttrycka ambivalens. Hos dem kunde osäkerhetskänslorna manifesteras sig i beskrivningar av utbildningsvägen som en okänd, knagglig och svår väg att vandra. Den kunde också ta sig uttryck i berättelser om *andras* rädslor för att satsa på eftergymnasial utbildning – berättelser som gjorde att den egna satsningen framstod som speciell och modig.

Det här kan förstås i förhållande till det faktum att dessa unga hade föräldrar som inte hade någon egen erfarenhet av högre utbildning. Samtidigt som många talade om föräldrar som tryckte hårt på att deras barn skulle studera, så innebar antagligen föräldrarnas avsaknad av studievana att de hade svårt att ge konkret hjälp. Ett antal av de unga männen beskrev dock att deras systrar fungerat som stöd för dem i studierna eftersom dessa var de första i kärnfamiljen att högskoleutbilda sig. Simon berättar till exempel om en äldre syster som har studerat och nu har en bra position som anställd: ”Då vet man ju vilka möjligheter man har efter att ha studerat. Och självklart har jag haft henne som förebild. Det har ju gjort det här med skolan enklare för min del. För jag kommer ju ihåg när jag började på universitetet. Det var så himla tufft.”

Simon berättar hur övergången från gymnasiet till universitetet innebar ett möte med ett helt nytt och okänt sätt att studera, där systemen fungerade som en mentor: ”Hon kunde ju pusha på mig. Hon har givit mig mycket råd hur jag ska studera. [...] Hur man ska resonera, typ. [...] Jag skrev nyss en tenta och den var så himla svår. [...] Och då måste du kunna motivera dig själv. Då är det en fördel att ha en syster som läst det här programmet. Jag kan gå till henne och prata om 'att så här var tentan'.” Systemen har alltså enligt Simon hjälpt till med lämplig studieteknik och med övrig information, vilket lyst upp den okända vägen som universitetet utgjort för honom. Men hon har också fungerat som en förebild, som personifierar vad en satsning på högskoleutbildning kan ge för utdelning.

Att på nära håll få exempel på vad en högskoleutbildning kan ge för avkastning, tycktes ha stor betydelse för målmedvetenheten hos de unga. Det som ofta framkom bland dem som uttryckte ambivalens inför en utbildningssatsning var just en osäkerhet i fråga om den utdelning som det skulle ge i framtiden att investera i en akademisk utbildning. Man kan säga att de unga gav uttryck för tvivel vad beträffar det som Beverley Skeggs i sina klassanalyser kallar utbildningens ”use value” eller, fritt översatt till svenska, utbildningens användarvärde.¹

De här tvivlen vad gäller utbildningens användarvärde kan ses som uttryck för en senmodern tid, där löftet om ett bra liv som utfall av en utbildning inte längre är lika relevant.² Att detta löfte kan vara delvis falskt är ett problem för många unga i dag. När det gäller de unga som markeras som icke-svenska tillkommer dock de sociala förväntningarnas intolerans. Den tycktes förstärka senmodernitetens osäkerhet kring utbildningslöftet. Abraham, som vi mötte ovan, hade innan sitt sabbatsår satsat på akademisk utbildning och därmed gjort livsval som sammankopplas med en position på övre delen av klasstegen. Som vi sett upplevde han dock under sin tid på universitetet att en underklassposition riskerade att häfta vid honom – utbildningsvalet till trots. Simon, som satsade hårt på sin universitetsutbildning, gav uttryck för liknande erfarenheter. Till skillnad från Abraham höll han emellertid fast vid utbildningen och vid en förvissning om att hans pluggande och höga ambitioner skulle kunna frita honom från de klibbade klassningarna.

Abraham, Simon och många andra av de unga som markerades som icke-svenska brottas alltså med det som jag diskuterade i kapitel 4, nämligen att de sociala förväntningarnas intolerans gör att de riskerar att möta antaganden om sin *framtida* sociala position. De navigerar i förhållande till upplevelser av att vara *på förhand positionerade* – inte bara vad gäller social utgångsposition utan också vad gäller *uppnådd* social position.

Som vi sett tidigare fanns det dock även annat som gjorde Abraham tveksam till om en högskolesatsning skulle ge förväntad avkastning. Han menade nämligen att "man som invandrare i Sverige alltid är rädd för framtiden, för att inte få jobb utifrån sina kvalifikationer". Han tillfogade att han "som invandrare" också kunde oroa sig för att bli socialt exkluderad och känna sig utanför om han skulle jobba på en arbetsplats dominerad av "svenskar".

Bland de unga som talade om att satsa på utbildning, men samtidigt uttryckte en viss ambivalens, återkom ibland liknande tvivel som dem Abraham formulerar här. Daniel, som höll på med högskoleförberedande studier, talade en hel del om sådana tvivel under intervjun: "Vad händer efter dom där åren. Får man jobb eller inte? Det är den tanken som kommer upp. Det tar emot. Men det som är fördelen [med att genomgå en högskoleutbildning, min kommentar] är att man får hålla på med det man tycker är roligt."

Sammanfattningsvis så synliggör intervjuerna med dem som markerades som icke-svenska att de sociala förväntningarnas

intolerans skapade osäkerhet kring högre utbildning och dess användarvärde – kring om utbildning var det mest effektiva verktyget på väg mot en samhällsposition med status och socialt anseende. Även om de flesta av dessa unga alltså *inte* tycktes ha lärt sig den plats längst ner på klasskalan som ofta tillskrevs dem, så betyder denna osäkerhet att intoleransen skapar en form av villkor. Den sår tvivel som letar sig in i de här ungas överväganden kring utbildning och arbete.

Andra platser och andra osäkerheter

De ungas resonemang när det gäller utbildning och arbete tycktes höra ihop med ytterligare överväganden inför framtiden. Deras utbildnings- och yrkesplaner visade sig nämligen påverkas av platsrelaterade erfarenheter och av det jag kallar *tillhörighetens intolerans*. I den resterande delen av kapitlet uppehåller jag mig just vid tillhörighetens intolerans och visar hur även den gav upphov till olika slags tvivel.

Just frågan om olika platser hade en stor betydelse i många berättelser. Vi kan här erinra oss Leos inledande berättelse där platsrelaterade erfarenheter steg in i hans livsval, men också gav upphov till osäkerhet. Leo förhöll sig i sina resonemang till den svenskhet respektive osvenskhet som tillskrivs olika platser. Det gällde även de andra unga som positionerades som icke-vita. Flertalet beskrev till exempel erfarenheter av att positioneras som "out of place" i sammanhang utanför förorten, det vill säga erfarenheter av att betraktas som om de inte hörde hemma i dessa kontexter. De beskrev vidare upplevelser av att positioneras som hemmahörande utanför Sveriges gränser.³ Ett sätt att förstå de här utsagorna är att se dem som berättelser om det som den postkoloniala teoretikern Avtar Brah träffande beskriver som "difficulties in situating yourself in contexts that have already situated you", det vill säga som berättelser om den problematik som uppstår när man försöker positionera sig i en kontext där man redan *är* positionerad.⁴ Dessa ungas berättelser framstår helt enkelt som förhandlingar med det som Brah kallar "the social regulations of belongings", eller med ett försök till svensk översättning, som förhandlingar med de sociala relationer som reglerar människors chanser till tillhörighet.⁵

När Abraham och Daniel ovan uttrycker osäkerhet kring huruvida en högskoleutbildning kommer att leda till arbete i framtiden kan det ses som relaterat till ett knippe intoleranser, det vill säga inte bara de sociala förväntningarnas intolerans

utan också tillhörighetens intolerans. Det som de formulerar är tveksamheter kring den utdelning som en högskoleutbildning kommer att ge just *på en svensk arbetsmarknad*. På något plan tycks de ana det som flera forskare uppmärksammat, nämligen att dagens svenska arbetsmarknad blir alltmer etniskt skiktad, och att detta innebär att utbildning i minskad utsträckning är en tillräcklig förutsättning för social mobilitet för den som kategoriseras som icke-svensk.⁶ Upplevelser av eller farhågor för att exkluderas ur det som de unga betraktade som "svenska" platser likaväl som "svenska" arbetsplatser var i själva verket återkommande i intervjuerna med de unga som markerades som icke-svenska.

Som en följd av ovanstående skulle man kunna tänka sig att dessa unga skulle rikta sina yrkesplaner mot platser och arbetsmarknader bortom de svenska sammanhangen. Trots att sexton av de arton som jag intervjuade hade tillgång till sociala nätverk utanför Sverige via sina föräldrars bakgrund, så var det dock bara fyra som nämnde jobbplaner i andra länder.

Den ena var Johannes, vars båda föräldrar har rötter i Turkiet och tillhör den syrianska diasporan. Han nämnde att det vore kul att prova att någon period öppna ett café för turister i något varmt land, till exempel i Grekland.

Den andra var Simon, som hade samma bakgrund som Johannes, och som under en period gärna skulle vilja arbeta på ett revisorsföretag i London eller New York för att på så sätt meritiera sig inom sitt framtida yrke.

Den tredje var Amer, som har en svenskfödd mor och en far som migrerat från ett afrikanskt land. Amer, som vid intervjutillfället bodde i en lägenhet nära Bremboda, hade gått gymnasial kockutbildning och jobbat inom olika restaurangverksamheter. Han beskrev kockjobbet som hårt och jäktigt, med kvälls- och nattarbete som tärde. När vi träffades arbetade han på ett bemanningsföretag med tillfälliga uppdrag som lagerarbetare och "flyttgubbe" – "för att vila upp sig" från kockarbetet, som han själv uttryckte saken. Han drömde om en restaurangverksamhet i egen regi i framtiden – en restaurang i Stockholm med rätter från olika länder och regioner i Afrika. Vid sidan om det, nämnde Amer utlandsplaner i form av möjligheten att "senare i livet" öppna en nattklubb i pappans forna hemland och bo där halva året.

Till sist har vi Morgan. Hans framtida yrkesvisioner var, som vi tidigare sett, riktade mot arbeten med anseende och bra inkomster på en internationell arena, till exempel bolagsjurist eller börsmäklare. Men han betonade också att det måste vara

meningsfullt, ett "arbete som ger mig något och som ger någon annan något". Morgan hade siktat inställt på platser som London eller New York och menade att det var uteslutet för honom att bo och jobba i Sverige – annat än "kanske på gamla da'r". Till skillnad från Amer beskrev Morgan dock inte sina kontakter i föräldrarnas hemland som någon resurs när det gällde framtida försörjning. Tanken var snarare att han, via utbildning, yrke och social position, *själv* kunde bli en resurs i förhållande till bland annat föräldrarnas hemland. En av Morgans visioner var att nå en position från vilken han skulle kunna "till exempel ge bättre förutsättningar för länder i tredje världen genom att förhandla fram bättre handelsvillkor för dem och ge dem bättre möjligheter att etablera sig på den ekonomiska marknaden".

Bara en av dessa fyra som planerade att arbeta utanför Sverige talade om att använda sig av föräldrarnas kontakter. Det var Amer som i sina visioner om att öppna en afrikansk restaurang talade om att *själv* använda omvärldens tillskrivningar – att andra på grund av hans utseende förknippa honom med Afrika – som en tillgång. Flertalet av de unga riktade i stället sina sociala strävanden mot den plats vi kallar Sverige. Detta trots att de beskrev en mängd osäkerheter som var förknippade med det.

Sammanfattningsvis så var det inte bara osäkerhet kring utbildning och arbete som uttrycktes utan också osäkerhet inför de platser som dessa livsval förknippades med. Den här mer platsrelaterade osäkerheten gällde sådant som att studera utanför "förorten", att arbeta i det som de unga kallade "svenska" områden och att arbeta på det de talade om som "svenska arbetsplatser". Även det här var speciellt framträdande i de unga männens berättelser.

Morgan och Amer, som båda har afrikanskt påbrå, var de som under intervjuerna talade mest om intolerans och diskriminering på grundval av utseende och hudfärg. De delgav mig också de mest utvecklade analyserna i ämnet. När det gällde de platser där de tänkte sig att arbeta i framtiden, var Amer den som tydligast förhöll sig till rasialiserande strukturer. Även Morgan uppehöll sig en hel del vid olika diskriminerande praktiker i Sverige, som han menade framför allt riktade sig mot människor som förknippas med Mellanöstern och Afrika. Men till skillnad från Amer beskrev Morgan denna negativa särbehandling som något som drabbar *andra* snarare än honom själv. Han betonade dessutom att hans planerade satsning på en global arbetsmarknad var kopplad till yrkesambitioner, till en nyfikenhet på nya platser och en vilja "att se

sig om i världen” – snarare än till diskriminering. Genom att på detta sätt positionera sig som en ung man med reslust, höga ambitioner, internationell profil och som en kille som klarar sig undan diskriminering, så talar Morgan inte bara till rasialiserande strukturer. Han talar också till klassande strukturer och normer. De val som han framhåller är nämligen medelklasskodade. Genom högt rankade utbildnings- och yrkesmål samt planer på att se sig om i världen, positionerar han sig själv på den övre delen i den bedömningsskala som jag diskuterat i termer av klass. Morgan värjer sig följaktligen mot rasialiserande tillskrivningar och man kan säga att han själv använder den klassande bedömningsskalan för att positionera sig på ett sätt som kan motverka *både* befarad nedklassning *och* rasialisering. Med hjälp av klass som bedömningsstruktur, talar han till såväl klassande som rasialiserande strukturer.

Den platsrelaterade intolerans som jag här diskuterat som tillhörighetens intolerans är ytterligare ett sätt att förstå de ambivalenser som flera unga uttryckte inför investeringar i högre utbildning. Men det är också ett sätt att förstå deras osäkerhet inför att arbeta i ”svenska” områden och på ”svenska” arbetsplatser.

Här kan vi återkoppla till Abrahams berättelse om den sociala distans som han upplevde under sin tid på Stockholms universitet. Vi kan också återkoppla till Leos berättelse om hur han försöker att gå den väg som ofta framhålls för dem som kategoriseras som invandrare – där det socialt önskvärda är att bo och arbeta med dem som definieras som svenskar. Leos berättelse ger dock en antydning om att denna väg kan vara kantad av svårigheter och ha ett högt pris. Inte minst antyder Leos berättelse att strävan mot det som framhålls som socialt önskvärt inte alltid fungerar för att ta sig bortom olika intoleranser.

Sett på detta sätt, formar de beskrivna intoleranserna villkor. Det är villkor som kan bidra till att leda de unga till vissa sociala positioner, men *också* till att leda dem till vissa geografiska platser. I ljuset av denna intolerans kan man förstå varför flertalet av de unga kände sig osäkra på platser utanför förorten. Man kan då också förstå varför de kände sig trygga i förorten.

Villkor som också uppmuntrar vissa livsval

En fråga är om de diskuterade intoleranserna inte bara skapade tvivel kring vissa livsval utan också *uppmuntrade* andra? Så många som 40 procent av de intervjuade hade föräldrar med

familjerörelser. Många hade därmed möjlighet att den vägen få ett arbete, lära sig ett yrke, en bransch och entreprenörskap – och kanske också, som några nämnde, få hjälp med startkapital. Trots detta positionerade sig flera *mot* att gå i föräldrarnas fotspår och att bli indragna i företagande. De talade i stället om att utbilda sig för att nå något annat eller – som några av killarna – om att utbilda sig för att kunna starta ett företag av annan typ än föräldrarnas.

Men bland dem som talade om utbildning *i stället* för företagande, så figurerade företagande *ändå* på olika komplexa sätt. Liksom Abraham var det flera som så att säga hade företagande i bakfickan vid sidan av de yrkesplaner som var kopplade till utbildningssatsningar. Johannes siktade på en chefsposition i byggbranschen. Men han talade också om företag i restaurangbranschen och om att komplettera sin KTH-utbildning med en kortare kockutbildning och öppna en egen pub eller krogverksamhet. Sammantaget så nämnde så många som tio av de elva killar som markerades som icke-svenska någon typ av företagsplaner.

Det här kan förstås ur många olika perspektiv. Ett, som redan antytts, är de diskuterade intoleranserna. I ett eget litet företag kan man undvika en del av deras effekter. Man är tryggad ett arbete och inte utlämnad till andras bedömningar och tillskrivningar. Man anställer sig själv – precis som self employment, den engelska termen för småföretagande, tydliggör. Man rår dessutom sig själv, skapar sin egen arbetsplats och är sin egen chef.⁷ Man behöver till exempel inte, som Abraham, oroas för att bli utanför gruppen av ”svenska” arbetskamrater eller, som Leo, lyssna på rasistiska skämt.

Klass och identitet i ett tolerant men samtidigt intolerant Sverige

Jag har i den här texten etnografiskt synliggjort hur intolerans är kopplad till en mängd samverkande normer, som på ett mycket finstilt sätt bidrar till att det utvecklas olika villkor för olika människor. Jag har diskuterat olika samverkande föreställningar och normer som är kopplade till kategoriseringen invandrare och olika typer av intoleranser som springer ur dessa. Jag har visat hur unga som markeras som icke-vita skrivs in i invandrar-kategorin samt vidare hur de navigerar i relation till omvärldens sätt att betrakta och bemöta dem – både i form av upplevd intolerans och farhågor om intolerans.

Kategoriseringar, som till exempel invandrare och svensk, är verktyg som människor använder för att dela in och bringa reda i sin sociala omgivning. Genom att urskilja och utnämna likheter och skillnader mellan sig själva och andra – och på sådana grunder sammanföra, gruppera och etikettera – organiserar människor sin tillvaro. Men som vi sett, avspeglar sådana kategoriseringspraktiker kulturella föreställningar om skillnader. De berättar om innebörder som tillskrivs synbara olikheter och tillika om vilka av dessa olikheter som tillmäts sociala signifikans.

Som vi sett bidrar sådana här kategoriseringspraktiker dessutom till att skillnad *skapas*. De formar våra uppfattningar om vilka andra är och vilka vi själva är. De formar också våra föreställningar om vad som är normalt och vad som är avvikande.

Inledningsvis berörde jag ett resultat av intervjustudien, nämligen att de kategoriseringar och intoleranser som omgärdade de unga som tillskrevs icke-svenskhet, påverkade deras beskrivningar och förståelser av sig själva. En fråga är i vilken mån dessa unga internaliserat idén om sig själva som icke-svenska och om det i så fall också medför att de införlivat bilden av sig själva som *den Andre* – den annorlunda och mindre värda?

I USA har det utförts ett antal studier som sammankopplar frågor om identitet med frågan om hur unga själva gör klass. Så har utbildningsantropologen John Ogbu visat hur minoritets-ungdomar kan svara på omgivningens förväntningar genom att inta både de identitetspositioner och de klasspositioner som omgivningen tillskriver dem. Ogbu har till exempel studerat hur underordning *skapas* och återskapas bland grupper av svarta, trots massiva åtgärder för att motverka just detta. Han menar att denna underordning inte går att förstå som utslag av dessa gruppers kulturella bagage – det som han kallar primära kulturella skillnader – eller som utslag av bristande kompetens och anpassning. I stället pekar han på det han kallar ”sekundära kulturella skillnader” – skillnader som *skapas* i mötet med majoritetssamhället, dess nedvärderande tillskrivningar och underordnande mekanismer. Ogbu menar vidare att sådana skapade kulturella skillnader kan ta sig uttryck i utvecklandet av en gemensam identifikation som formas som en motbild till dominerande grupper. En sådan motidentifikation kan i sin tur medföra att skolf framgång och social framgång kan upplevas som ett identitetsmässigt misslyckande.⁸

Här har jag koncentrerat mig på upplevelser av och farhågor för intoleranser som kom till uttryck i utsagor om livsval och framtidsplaner bland unga som tillskrivits icke-svenskhet. När det gäller sociala positioner och sätt att göra klass, så visar intervjuerna att de flesta av dem som jag intervjuat *inte* har intagit de sociala positioner de tillskrivits på det sätt som vissa minoritetsungdomar i USA förefaller ha gjort. Däremot tycks de på andra sätt ha dragit lärdomar på grundval av de positioner som de ofta tilldelades i den sociala strukturen. Många uttryckte exempelvis osäkerhet kring vissa livsval, till exempel osäkerhet om huruvida akademisk utbildning skulle ha ett användarvärde för dem.

Som jag visat hade de unga som skrevs in i kategorin invandrare övertagit denna kategorisering av sig själva. Invandretiketten pekar inte ut något delat ursprung eller någon delad etnicitet. I stället pekar den ut en härkomst som personen i fråga *inte* anses ha, nämligen en svensk härkomst.⁹

Man skulle kunna säga att de ungas förhandlingar med förväntade och upplevda intoleranser formar sig till berättelser om att navigera på den vita svenskhetens utsida och hitta sin plats både socialt, geografiskt *och* identitetsmässigt. När unga benämnde sig själva som invandrare kan det ses som uttryck för att positionen svensk dels upplevdes som svårintaglig, dels är fylld med innebörder som de inte alltid identifierade sig med. Omvänt kan deras sätt att kategorisera sig själva ses som uttryck för att invandrarpositionen framstod som en tillgänglig position i en svensk kontext.

Även om den här texten behandlar några specifika individer och deras berättelser, så talar den till större frågor och sammanhang. Ur det perspektivet kan man se de ungas skildringar som delar i en mer generell berättelse om uppväxt- och levnadsvillkor i ett tolerant, men samtidigt intolerant Sverige under det sena 1900-talet och tidiga 2000-talet.

Bilaga – Presentation av de medverkande

I denna bilaga återfinns en kort presentation av de arton unga som deltog i studien. Fokus i presentationen ligger framför allt på vad de berättade om arbete och utbildning. På grund av etiska överväganden och de ungas rätt till anonymitet är de namngivna med pseudonymer. Pseudonymerna är valda så att de avspeglar namnskick för jämnåriga med samma modersmål. Presentationen sker i bokstavsordning.

Först några övergripande ord om deltagarna. De var vid intervjutillfället alla 21 år gamla. Samtliga är också födda i Sverige och har vuxit upp på samma plats – i en stadsdel i Stockholms ytterområde som jag kallar Bremboda. Sexton av de arton har föräldrar/någon förälder med ursprung i någon annan del av världen, som Mellanöstern, Latinamerika eller Afrika, samt i något enstaka fall norra Europa och övriga Skandinavien.¹⁰

ABRAHAM bodde, liksom flera av de andra, kvar i Bremboda med sina föräldrar som tillhör den ortodoxt kristna syrianska diasporan. Han hade efter naturvetenskaplig linje på gymnasiet jobbat på en släktings restaurang. Parallellt läste han upp sina gymnasiebetyg och hade lyckats bli antagen till det som var hans mål – naturvetenskapliga studier vid Stockholms universitet. När vi sågs hade han dock gjort ett studieuppehåll eftersom han blivit osäker på om valet var riktigt. ”Jag vet fortfarande inte riktigt vad jag vill satsa på när det gäller utbildning. Och samtidigt som jag tycker att man ska avsluta det man börjar med, så är det ju viktigt att det är något man verkligen vill. Då kanske man måste stanna upp tills man kommit fram till det rätta”, som Abraham själv förklarade studieuppehållet. Under tiden arbetade han inom några släktingars restaurangverksamhet. Planen framöver var att återuppta universitetsstudierna, antingen den påbörjade naturvetenskapliga utbildningen med målet att bli forskare eller att byta till ett mer yrkesinriktat universitetsprogram som säkrare kunde ge framtida jobb – till exempel ett ekonomiskt program med revisorsarbete som mål. Men Abraham ville också ha en reservplan om det inte skulle gå bra med studierna – att öppna en egen verksamhet inom restaurangbranschen, exempelvis ett café.

AMER har en mamma med etniskt svensk bakgrund och en pappa med afrikanskt ursprung. Vid intervjutillfället bodde han ensam i en lägenhet nära Bremboda. Amer hade gått kockutbildning på gymnasiet och därefter jobbat inom olika restaurangverksamheter. Han beskrev kockjobbet som hårt och jäktigt med kvälls- och nattarbete som tärde. När vi träffades hade han därför tagit en paus och tog via ett bemanningsföretag tillfälliga uppdrag som lagerarbetare och ”flyttgubbe”. Detta tunga arbete hade han tagit ”för att vila upp sig” från kockarbetet, som han själv uttryckte saken. Han hade drömmar om att i framtiden starta en verksamhet i egen regi – en restaurang i Stockholm med rätter från olika länder och regioner i Afrika. På lång sikt fanns dessutom planer på en nattklubb i pappans hemland.

CLAUDIA, som har föräldrar som tillhör den ortodoxt kristna syrianska diasporan, hoppade av gymnasiet i och med att hon träffade sin man och blev gravid. Hon hade flyttat från Bremboda och bodde tillsammans med man och barn. Förutom arbetet med familjen och hemmet jobbade Claudia dels i den restaurang som hon och maken hade tillsammans med några av hans anhöriga, dels som säljare. Även om Claudia underströk att det var hon själv som valt att skaffa barn i stället för att studera, så innehöll hennes framtidsvision en återgång till en gymnasial yrkesutbildning.

DANIEL bodde kvar i Bremboda med sina föräldrar som tillhör den ortodoxt kristna syrianska diasporan. Han hade efter avslutad samhällsvetenskaplig linje arbetat som självlärd kock i ett par år, men tröttnat på de lågavlönade och slitiga kockarbeten som han kunde få utan formell utbildning. Han höll nu på att komplettera sina gymnasiebetyg på Komvux med sikte på någon högskoleutbildning. Det som han funderade på var en utbildning med anknytning till vård och idrott – till exempel naprapat eller idrottslärare. Samtidigt gav han uttryck för en viss ambivalens när det gällde högskolesatsningen.

EMIL, vars föräldrar tillhör den ortodoxt kristna syrianska diasporan, hade gått gymnasiets handels- och administrationslinje med företagarinriktning. Därefter arbetade han som säljare i en släktings butik och fick så småningom bli delägare och butikschef i en annan av släktingens affärer. Efter ett år slutade han dock eftersom företaget innebar så mycket hårt jobb och han, som han sa, ”behövde vara ledig och ta det lugnt”. Emil berättade att han ända sedan högstadiet dessutom ”hållit på med lite småstöld”. Strax efter att han slutat butiksföreståndarjobbet ”åkte han” som han sa ”fast för en större grej”. Det ledde till att han för första gången dömdes till fängelsestraff, vilket han avtjänade vid intervjutillfället. Annars bodde han med sina föräldrar i Bremboda. Emils vision för framtiden var att ha ett eget företag av något slag, ett företag som inom några år skulle kunna ge så stora inkomster att han inte skulle behöva arbeta så mycket.

FETI bodde med sina turkiskättade föräldrar i Bremboda, hade nyligen gift sig och skulle snart bli pappa. Han hade påbörjat gymnasiets individuella program, men slutade efter ett par dagar då han erbjöds jobb på en släktings snabbmatsrestaurang. Han fortsatte inom branschen, lärde upp sig hos ytterligare en släkting och hade, när vi möttes, just övertagit ett av pappans företag, ett gatukök som han drev tillsammans

med en jämnårig släkting. De närmaste åren ville Feti fortsätta att arbeta med sitt företag. Hans vision på längre sikt var att köpa ett större gatukök i Stockholms innerstad.

JOHANNES bodde i Bremboda med sina föräldrar som tillhörde den ortodoxa kristna syrianska diasporan. Han hade gått naturvetenskaplig linje på gymnasiet och studerade nu på KTH där han läste till byggingenjör. I framtiden siktade han på en chefsposition och gärna ett eget företag. I detta sammanhang talade han om företag i byggbranschen. Men han talade också om företag inom restaurangbranschen – om att komplettera sin KTH-utbildning med en kortare kockutbildning och öppna en egen pub eller krogverksamhet.

KRISTOFFER som gått ”naturvetenskap och data” på gymnasiet, gick när vi sågs på KTH. Där läste han ett program inriktat på data. Framöver ville han specialisera sig och arbeta med antingen datorsäkerhet, webbproduktion eller programmering. Också han bodde kvar i Bremboda med sina föräldrar, som har etniskt svensk bakgrund.

LEO gick gymnasiets kockutbildning, arbetade därefter på några olika innerstadskrogar och hade nu anställning på en välkänd restaurang. Hans strävan var att jobba på restauranger ”med hög klass” och gärna på restauranger med stjärnor i Michelinguiden, där han kunde utvecklas och lära sig mer avancerad kokkonst. Samtidigt beskrev Leo hur kroppen slets av stress, tunga lyft och sena arbetstider. När han tänkte framåt såg han risken att vara utsliten redan om fem år. Han funderade därför på om ett eget litet företag i cafébranschen kunde vara ett alternativ. ”Om tio år skulle jag helst vilja jobba i köket som vanligt. Men om jag ska vara realistisk – hur gammal är jag då – trettio – ja då skulle jag verkligen vilja, verkligen försöka, öppna något – ett café. Det skulle vara kanon.” Han bodde tillsammans med sina föräldrar, som ursprungligen var från Latinamerika, i en av Stockholms närförorter.

LISA hade föräldrar med etniskt svensk bakgrund och bodde vid intervjuutläppet med sin pojkvän i en av Stockholms förorter. Hon hade gått samhällsvetenskaplig linje på gymnasiet och därefter, via kontakter, fått ett vikariat på ett större företag. Vikariatet ledde vidare till nya förordnanden på olika avdelningar hos samma arbetsgivare. När vi sågs hade hon just fått en fast anställning som lägre tjänsteman inom företagets administration. Hon trodde att hon – åtminstone de närmaste åren – skulle fortsätta att jobba. Av dem som gått studieförberedande gymnasielinje var Lisa den som uttryckte

minst konkreta ambitioner när det gällde eftergymnasiala studier. Samtidigt talade hon om framtida högskolestudier som något nästan självklart. I dessa sammanhang nämnde hon lärarutbildning som en möjlighet.

MADLEN bodde i Bremboda med sina föräldrar som tillhör den ortodox kristna syrianska diasporan. Hon hade gått gymnasiets samhällsvetenskapliga linje och studerade nu på ett ekonomiskt program på Stockholms universitet där hon läste till civilekonom med inriktning på redovisning. Efter examen var hennes ambition att jobba både på "ett sånt här typiskt företag som sysslar med redovisning och revision". Men hon ville dessutom utbilda sig till fastighetsmäklare eftersom hennes vision var att ha möjlighet att också arbeta som mäklare, då hon, som hon sa, "älskar det där med hus och inredning".

MARKUS, vars föräldrar tillhör den ortodox kristna syrianska diasporan, påbörjade flera olika yrkesinriktade gymnasieprogram, men hoppade av samtliga. Det berodde enligt hans egen utsago på drogmissbruk. "Ja, drogerna började komma då vid femtonårsåldern. Jag rökte mycket hasch och orkade inte gå i skolan. Sen gav man sig ut för att göra pengar typ, grova pengar. Det var då brotten kom, du vet", sa Markus, som vid intervjutillfället avtjänade det senaste av en rad fängelsestraff. Han beskrev sig själv som etablerad "affärsman" på en illegal marknad, men uttryckte också planer på att bilda familj tillsammans med sin fästmö som han bodde ihop med i en förort. Han formulerade också visioner om att då börja ett nytt liv bortom den kriminella världen.

MORGAN bodde i Bremboda med sina föräldrar som hade sitt ursprung i ett afrikanskt land. När vi sågs höll han på med högskoleförberedande studier. Efter en tid på engelskspråkig naturvetenskaplig linje bytte han till ett internationellt inriktat Baccalaureate-program – också det engelskspråkigt. Planen att därefter söka Handelshögskolan hade nu ersatts av en ambition att försöka komma in på London School of Law eller London School of Economics. "Det är den mest prestigefyllda skolan i hela Europa." Morgans framtida yrkesvisioner var riktade mot arbeten på en internationell arena, som till exempel bolagsjurist eller börsmäklare. Genom dessa yrkesambitioner hoppades han nå anseende och bra inkomster, få resa samt nå en position från vilken han skulle kunna arbeta för bättre villkor i tredje världen.

NATHALIE bodde för tillfället i Bremboda med sin mamma som har nordeuropeiskt ursprung. Pappan är född i Latinamerika. Nathalie hade gått på gymnasiets hotell- och

restauranglinje, men hann aldrig börja arbeta eftersom hon blev gravid under slutet av skoltiden. Framöver ville hon gärna jobba med äldre. Men eftersom det var svårt att få jobb utan att ha barnomsorg ordnad, samtidigt som en plats inom barnomsorgen krävde att hon hade jobb, så var hon för närvarande arbetslös.

ROBERT bodde i en närliggande förort tillsammans med sina föräldrar, som tillhör den ortodox kristna syrianska diasporan. Han hade läst "naturvetenskap och data" på gymnasiet och gick nu på KTH, på ett program kallat Programutveckling och programmering. Han planerade dessutom att läsa ett extra specialiserande år. På fritiden designade han webbsidor åt företag och privatpersoner. Tillsammans med en kompis var han i startgroparna för att utveckla den verksamheten till ett företag. För framtiden var hans mål dock inte eget företagande, utan att få en anställning inom den bransch han utbildat sig inom.

SIMON bodde kvar i Bremboda med sina föräldrar som tillhör den ortodox kristna syrianska diasporan. Han hade gått samhällsvetenskaplig linje på gymnasiet och läste nu ekonomiskt program på Stockholms universitet med redovisning som inriktning. Hans mål var att bli revisor – gärna med jobb på något internationellt renommerat revisorsföretag. På längre sikt ville han gärna starta en egen firma i branschen.

TAPIO hade föräldrar med ursprung i Finland och han bodde tillsammans med sin mamma i Bremboda. Han hade efter grundskolan valt den gymnasiala elektrikerutbildningen och därefter fått en anställning som elektriker på en mindre elfirma. Han var nöjd med sitt yrkesval. Han såg elektriker som ett yrke för livet och ville, åtminstone de närmaste åren, vara kvar på den firma där han nu jobbade.

ZELIA, vars föräldrar har turkiskt ursprung, bytte linje på gymnasiet flera gånger innan hon slutligen hoppade av efter ett besked om att hon måste gå om ett år för att läsa upp några ämnen. Strax därefter träffade hon en man, gifte sig och flyttade tillsammans med maken till en lägenhet i en förort nära Bremboda. Efter att ha jobbat i en klädbutik vikarierade hon, när vi möttes, som barnskötare på en förskola. Hon var gravid, skulle snart gå på föräldraledighet samt även flytta från förortslägenheten till ett eget hus i ett villaområde. Hon hade inga bestämda yrkesdrömmar men ville gärna ha ett kontorsarbete eller något annat som inte var så tungt, eftersom arbetet på förskolans småbarnsavdelning gett henne ryggproblem.

NOTER

- 1 Skeggs, Beverley, *Class, self, culture*, Routledge, London, 2004.
- 2 Skeggs, Beverley, Bev's Use of Class, working paper presented at Conceptual Workshops with Beverley Skeggs, The Centre for Gender Studies, Department of Ethnology, Comparative Religion and Gender Studies, Stockholm University, 2007. Utbildningslöftet problematiseras t.ex. i Åslund, Olof, *Fritt inträde?: ungdomars och invandrades väg till det första arbetet*, SNS förlag, Stockholm, 2006.
- 3 Dessa frågor behandlas mer utförligt i Runfors, Ann. 2001, Att ges plats och att ta plats: Om kulturaliserade urbana rum, unga män och konstruktion av hemhörighet. I *Andra Stockholm: liv, plats och identitet i storstaden*, Larsson, Bo & Svensson, Birgitta (red.), Stockholmia, Stockholm, 2011.
- 4 Brah, Avtar, *Cartographies of diaspora: contesting identities*, Routledge, London, 1996. S. 3.
- 5 Ibid, s. 192.
- 6 Se t.ex. i Dahlstedt, Magnus m.fl. (red.), *Utbildning, arbete, medborgarskap: strategier för social inkludering i den mångkulturella staden*, Boréa, Umeå, 2007.
- 7 Jfr Pripp, Oscar, *Företagande i minoritet: om etnicitet, strategier och resurser bland assyrier och syrianer i Södertälje*. Diss. Stockholm : Univ., 2001.
- 8 Se John Ogbus artiklar t.ex. i boken *Minority status, oppositional culture, and schooling*, Routledge, New York, 2008 (Ogbu, John U. red.).
- 9 När unga av omgivningen definieras som invandrare med hänvisning till en utnämnd icke-svenskhet kan det ses som uttryck för en etnisk gränsdragningsprocess. Det är en gränsdragningsprocess i vilken en etnisk *svensk* identifikation konstrueras med avstamp i föreställningar om en gemensam härkomst.
- 10 Som påpekats tidigare anger jag inte de nationer där föräldrarna är födda då detta i några fall skulle kunna riskera de medverkandes anonymitet.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Otryckta källor

18 intervjuer utförda 2004–2005, se bilaga. Förvaras hos författaren.

Franceschi, Caterina. Arbetarbarn värderas lägre än akademikerbarn vid skada. Dagens Nyheter 2007–07–31, s. 6. <http://www.dn.se/debatt/>

[arbetarbarn-varderas-lagre-an-akademikerbarn-vid-skada.](#)

Skeggs, Beverley, Bev's Use of Class, working paper presented at Conceptual Workshops with Beverley Skeggs, The Centre for Gender Studies, Department of Ethnology, Comparative Religion and Gender Studies, Stockholm University, 2007.

Webbsidor: Redvall, Eva. Sydsvenskan, Kultur och nöjen. Alla mår bra i Jordbro. 2006. <http://sydsvenskan.se/nojen/article181320.ece> (Hämtad 2011-09-27).

Svenska Filminstitutet, Svensk Filmdatabas. Nya barn i Jordbro. 2011. [http://193.10.144.135/\(v0ozkjr3r52fyzasa4tgysa45\)/movie.aspx?Id=46630](http://193.10.144.135/(v0ozkjr3r52fyzasa4tgysa45)/movie.aspx?Id=46630) (Hämtad 2011-10-01).

SVT. <http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=58360&a=589210&priinterfriendly=true> (Hämtad 2011-09-28).

SVT. <http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=44490&a=589210> (Hämtad 2011-09-28).

SVT, UR. Kunskapskanalen, Dokumentären. 2011. <http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=136456&a=2404694> (Hämtad 2011-09-27).

Litteratur

Ahmed, Sara, Declarations of whiteness: The non-performativity of anti-racism. *Borderlands E-journal*. Vol. 3, No 2. 2004. (http://www.borderlands.net.au/vol3no2_2004/ahmed_declarations.htm).

Andersson, Åsa, *Inte samma lika: identifikationer hos tonårsflickor i en multietnisk stadsdel*, B. Östlings bokförlag. Symposium, Diss. Göteborg: Univ., 2003. Eslöv, 2003.

Barth, Fredrik (red.), *Ethnic groups and boundaries: the social organization of culture difference*, Univ. forlaget., Oslo, 1969.

Behtoui, Alireza, *Om de hade föräldrar födda på "rätt plats": om ungdomar med utländsk bakgrund i det svenska utbildnings-systemet och på den svenska arbetsmarknaden*, Integrationsverket, Norrköping, 2006.

Bettie, Julie, *Women without class: girls, race, and identity*, University of California Press, Berkeley, 2003.

Brah, Avtar, *Cartographies of diaspora: contesting identities*, Routledge, London, 1996.

Cohen, Andrew Jason, What toleration is. *Ethics*, Vol 115, No 1 (2004): s. 68–95.

Dahlstedt, Magnus m.fl. (red.), *Utbildning, arbete, medborgarskap: strategier för social inkludering i den mångkulturella staden*, Boréa, Umeå, 2007.

Engblom, Charlotte, *Samtal, identiteter och positionering: ungdomars interaktion i en mångkulturell miljö*, Almqvist & Wiksell International, Diss. Stockholm: Univ., 2004. Stockholm, 2004.

Idvall, Markus & Schoug, Fredrik (red.), *Kunskapssamhällets marknad*, Studentlitteratur, Lund, 2003.

Kåks, Helena, *Mellan erfarenhet och förväntan: betydelser av att bli vuxen i ungdomars livsberättelser*, Institutionen för studier av samhällsutveckling och kultur, Filosofiska fakulteten, Linköpings universitet, Diss., Linköping: Linköpings universitet, 2007. Linköping, 2007.

Leon Rosales, René, *Vid framtidens hitersta gräns: om maskulina elevpositioner i en multietnisk skola*, Mångkulturellt centrum, Diss. Stockholm: Stockholms universitet, 2010. Stockholm; Botkyrka, 2010.

Löwander, Birgitta, *Den mångtydiga intoleransen: en studie av gymnasieungdomars attityder läsåret 2009/2010*, Forum för levande historia, Stockholm, 2010 http://www.levandehistoria.se/files/Intoleransrapporten_15nov.pdf.

Mattsson, Katarina, Diskrimineringens andra ansikte – svenskhet och det vita västerländska. I *Bortom vi och dom: teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Paulina de los Reyes, Masoud Kamali, (red.), SOU 2005: 41, s. 139–158. Fritzes offentliga publikationer, Stockholm, 2005. <http://www.regeringen.se/content/1/c6/04/56/42/11dab91b.pdf>.

McLeod, John, *Beginning postcolonialism*, Manchester Univ. Press, Manchester, 2000.

Mohanty, Chandra Talpade, Med västerländska ögon: feministisk forskning och kolonial diskurs, Globaliseringens kulturer/Catharina Eriksson, Maria Eriksson Baaz, Håkan Thörn (red.), s. 195–214, Nya Doxa. Nora, 1999.

Molina, Irene. Rasifiering. I *Bortom vi och dom: teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. Paulina de los Reyes, Masoud Kamali, (red), SOU 2005: 41, s. 95–112. Fritzes offentliga publikationer, Stockholm, 2005.

Ogbu, John U. (red.), *Minority status, oppositional culture, and schooling*, Routledge, New York, 2008.

Probyn, Elspeth. Everyday Shame. *Cultural Studies* Vol. 18, No. 2/3 (2004): s. 328–349.

Ristilampi, Per-Markku, *Rosengård och den svarta poesin: en studie av modern annorlundahet*, B. Östlings bokförlag. Symposion, Diss. Lund: Universitet. Stockholm, 1994.

Runfors, Ann, *Mångfald, motsägelser och marginalisering: en studie av hur invandrarskap formas i skolan*, Prisma, Diss. Stockholm: Univ., 2003. Stockholm, 2003.

Runfors; Ann. Att ges plats och att ta plats: Om kulturaliserade urbana rum, unga män och konstruktion av hemhörighet. I *Andra Stockholm: liv, plats och identitet i storstaden*, Larsson, Bo & Svensson, Birgitta (red.), Stockholmia, Stockholm, 2011.

Skeggs, Beverley, *Att bli respektabel: konstruktioner av klass och kön*, Daidalos, Göteborg, 2000.

Skeggs, Beverley, *Class, self, culture*, Routledge, London, 2004.

Åslund, Olof. *Fritt inträde?: ungdomars och invandrares väg till det första arbetet*, SNS förlag, Stockholm, 2006.

Den här texten handlar om otydlig intolerans och om hur det är att som ung växa upp och behöva hantera sådan. Om unga människor som definieras som invandrare och hur dessa navigerar i relation till omvärldens sätt att betrakta och bemöta dem. I centrum står deras berättelser om hur de formar sina liv och framtidsplaner.

Utsagor som också kan läsas som delar av en mer generell berättelse om uppväxt- och levnadsvillkor i ett på ytan tolerant Sverige under det sena 1900-talet och tidiga 2000-talet.

Genom en närgående analys synliggörs hur intolerans är kopplad till en mängd samverkande normer – normer som på ett finstilt sätt kan bidra till att det utvecklas olika villkor för olika människor.

Ann Runfors är docent i etnologi samt lärare och forskare vid Södertörns högskola.